

תדפיס מתוך הספר

ערכים במבחן מלחמה

מוסר ומלחמה בראי היהדות

קובץ מאמרים לזיכרו של רם מזרחי הי"ד
בן ישיבת ההסדר "הר עציון"
שנפל במלחמת שלום הגליל

בהוצאת המשפחה

והחברים בישיבת הר-עציון

ובסיוע הוצאת "מורשת"

ועד העדה הספרדית ועדות המזרח

והפדרציה העולמית הספרדית בישראל

רנה ואהרן מזרחי

ת"ת תשנ"ח כ"גמלא 5, קטמו

ירושלים

נולד בירושלים ניסן תשכ"ב
נפל בלבנון תמוז תשמ"ב.

**"ויאמר ה' הנה הוא נחבא אל הכלים.
וירוצו ויקחוהו משם ויתייצב בתוך העם
ויגבה מכל העם משכמו ומעלה"
(שמואל א י, כב-כג)**

רם רחמים מזרחי הי"ד — בן אהרון ורינה, נולד בכ' ניסן תשכ"ב בירושלים, למשפחה ירושלמית ותיקה. את חינוכו היסודי קיבל בביה"ס "דוגמא" ע"ש הראשל"צ הרב עוזיאל. סיים את לימודיו התיכוניים בישיבת בנ"ע "אור עציון" שבמרכז שפירא. לאחר מכן למד בישיבת ההסדר "הר עציון" שבגוש עציון, ובמסגרת זו התגייס לצה"ל כשריונאי נפל בקרב במלחמת שלום הגליל במבואות העיירה מנצוריה שבגזרה המרכזית בלבנון, ביום שלישי א' בתמוז תשמ"ב.

רשימת פרטים ביוגרפיים כזו, היא, מטבע הדברים, קצרה ותמציתית, וכוללת בתוכה נקודות ציון בודדות התוחמות תקופות שונות בחיי אדם. עיון ברשימה זו מעלה לכאורה את הרושם שאין בה יחוד כלשהו, ורבים הם הצעירים שמסגרת דומה פחות או יותר מעטרת את תולדות חייהם. אין בפרטים אלה בכדי לשרטט דיוקן אישי אמיתי של האדם המתואר, ובוודאי קשה ללמוד מתוכם על עולמו, ולימדונו רבותינו שבאבוד מאיתנו נפשו של אדם אובד מאיתנו גם כל אותו עולם המיוחד לה.

ואומנם, רם היה יחיד בין רבים. שני פנים באישיותו, שתי בחינות שנרמות כהפכים: הפך האחד — אחד מהחבורה, פשוט וצנוע, אינו מתבלט. בסקירה חטופה — קשה להבחין בו בייחוד מסוים. והפך השני — יחיד במינו ושונה מכולם. לעיתים נדמה כאילו אך במקרה נקלע לחבורה זו, ובעצם אין זה מקומו.

בציבור שחי בו, היה רם, כהגדרתו הקולעת של ראש הישיבה, הרב עמיטל שליט"א, "אהוב ואהוב". כך לגבי רבותיו, וכך גם לגבי חבריו, וכאלה היו רבים רבים. בכל אתר ואתר ומשלל גוונים. כשרון נדיר היה לרם ליצור קשרים עם הסובבים אותו, למצוא מסילות לליבם. ואין הדברים אמורים רק ביחס למי שבא מרקע דומה לשלו, או למי שאופיו ותכונותיו עשו אותו לרע טיבעי, אלא גם ואולי באופן מיוחד, ביחס למי שהמקום והזמן עשוהו לשותף של רגע, ויהא זה שכן קרוב או אחר רחוק. ו"האהוב" הופך עד מהרה ל"אהוב". דברים היוצאים מן הלב נכנסים אל הלב, והרי לך ידיד נוסף, עוד חבר במשפחה העניפה — משפחת חבריו וידידיו של רם. יחד עם זאת, באותה חברה בה היה רם מרכז וציר לא ניכר הדבר. הפשטות והצניעות האופייניות לו כך-כך, עשו אותו ל"עוד אחד מהחברה". דומה שחמימות שופעת זו באה לו מבית הוריו, אליו התייחס בחיבה ובהערצה גדולים כל-כך, בית שמאופיין כל-כך בכפילות זו — ציר לחברה שמסביבו, יחד עם ענווה ופשטות.

ובאים הדברים לידי ביטוי בנושאים שונים. רבים הם המבקשים "חיים שתהא בנו אהבת תורה ויראת שמים". גם רם בין המבקשים. אבל רם לא רק מבקש, אלא גם זוכה לקבל. בעודו צעיר לימים, בין שאר התלמידים בישיבה התיכונית, ניכר רם בבגרותו וברצינותו. גם

הוא אוהב לעסוק בכל שעוסקים שאר בני חבורתו, אבל יחד עם זאת, ובלא להנתק מחברתם, הוא מחפש "לעשות חיים" גם במובן של "ובחרת בחיים". את זמנו הפנוי הוא מבלה אומנם בטוילים רבים ברחבי ארץ-ישראל, טיולים שהעמיקו את זיקתו לארץ במידה בלתי מצויה, ובשאר הפעילויות המקובלות על בני גילו. אך בנוסף לכך מוקדשות שעות מיוחדות ללימוד מעבר לתוכנית הרישמית בישיבה הגבוהה הסמוכה לישיבה התיכונית. אחד ממאפייני גיל הנעורים — הלבטים. גם אם כלפי חוץ נהוג להפגין ביטחון עצמי, הרי בפנים, ברבדים העמוקים של הנפש ישנם חיפושי דרך ותהיות. תכונה זו, דומה שנעדרה מרם לחלוטין. אדרבה — כלפי חוץ לא ניכר בו אותו ביטחון עצמי שחצני שכל-כך מקובל בגיל זה. אך דרכו היתה נהירה לו ודעותיו מוצקות וחד משמעיות. כשרם הציג את הדברים, הכל נראה כל-כך פשוט וברור — כאילו לא יתכן כלל אחרת. על אמיתות שדבק בהן נאבק ללא פשרות, ובלא לחשוש מתגובות ומהתנגדויות. רבות הדוגמאות לכך, בחיים האזרחיים ובצבא, ואין כאן המקום לפרטן.

תחום ששאף תמיד לעסוק בו, ואף זכה במידת מה להגשים שאיפה זו הלכה למעשה — חינוך. וביותר טיפול במגורים שבהם החינוך נראה לו מוזנח במיוחד. כך למשל הדרכה בגן יבנה ובקריית-מלאכי בתקופת הישיבה התיכונית, ובסניף בנ"ע בשכונת בקעה בירושלים בתקופה מאוחרת יותר. בזמן לימודיו בישיבת ההסדר — נרתם לאירגון וביצוע רשת חוגים במושבי חבל עדולם הסמוכים לגוש עציון. עם זאת יש להדגיש — את עיקר יעודו בתקופה זו ראה בהשתלמות אישית ובבנין עצמי מבחינה תורנית ורוחנית, על מנת לשמש בעתיד כמחנך רציני, כשגם שאיפה זו מתמקדת בעיקר בעיירות פיתוח ודומיהן.

על פי דרכו, נמצא ברם מיזוג נדיר של תכונות בני משפחתו הי"ד שנפלו בקרבות העיר העתיקה בירושלים במלחמת השחרור: דודו, יצחק מזרחי, מפעילי החינוך הראשונים בשכונות המצוקה בעיר, ודוד אמו רחמים מירסקי (על שמו נקרא) שהיה מראשי המגינים ברובע היהודי באותה תקופה. לאורם הלך, וכמותם מסר את נפשו.

כאמור ציוני דרך ביוגרפיים מקפלים בתוכם עולם שלם, שאי אפשר לפורטו במילים, ובוודאי שלא לתמצתו בשורות ספורות. עולמו של רם נגדע באיבו, בטרם הספיק להוציאו מן הכח אל הפועל, וללמוד עליו אפשר רק מתוך המעט שהספיק להתגלות. אם לדון על פי מעט זה — מרגלית יקרה היתה בידינו ובטרם הספקנו ליאות לאורה — אבדה לנו ושבה אל בית גנזיו של בוראה.

יהי זכרו ברוך.

למספר משה יוסף רב

אשר ואני יודע

יום שבת קודש החדש שבא ובעל

אשר יודע שבת קודש החדש שבא ובעל

כאשר יודע שבת קודש החדש שבא ובעל

לפי ידיו ופניו אשר יודע שבת קודש החדש שבא ובעל

אשר יודע שבת קודש החדש שבא ובעל

ביום שבת קודש החדש שבא ובעל

קדושים

אשר יודע שבת קודש החדש שבא ובעל

לפי ידיו ופניו אשר יודע שבת קודש החדש שבא ובעל

אשר יודע שבת קודש החדש שבא ובעל

לשבת

אשר יודע שבת קודש החדש שבא ובעל

לפי ידיו ופניו אשר יודע שבת קודש החדש שבא ובעל

אשר יודע שבת קודש החדש שבא ובעל

לפי ידיו ופניו אשר יודע שבת קודש החדש שבא ובעל

אשר יודע שבת קודש החדש שבא ובעל

לפי ידיו ופניו אשר יודע שבת קודש החדש שבא ובעל

אשר יודע שבת קודש החדש שבא ובעל

לפי ידיו ופניו אשר יודע שבת קודש החדש שבא ובעל

דברי זיכרון

מתוך מכתבים

אדם כי ימות באהל

אשרי תמימי דרך

אהוב ואוהב

צדיקים במיתתם קרויים חיים

תורה עבודה וגמילות-חסדים

רעות

רמי

במקום קינה

אחי — רם

אסף כהן

הרב אהרן ליכטנשטיין

הרב אהרן ליכטנשטיין

הרב יהודה עמיטל

הרב חיים דרוקמן

הרב יוסי כפיר

זהר גבירצמן

אסף כהן

בנצי נמט

איציק מזרחי

על רם – מתוך מכתבים

אסף כהן

כשנבקש להעלות קווים לדמותו של רם, קווים מאפיינים שישמרו את זכר דמותו בלבנו, במבט ראשון ידמה לנו שהדבר פשוט בתכלית. רם לא היה מסוג בני האדם שלא ברור למכירה מי הם ומה הם. רם היה כה ישר וחד משמעי, עד שלמכיריו דומה היה כי מעודו לא התלבט כמעט בדרכו, הכל היה נחרץ, חזק ובלתי מתפשר, נראה כאילו הלך במסילה כבושה, בלא לנטות ימין ושמאל, מסילה שכבר הותוותה בצורה ברורה לחלוטין מגיל צעיר. זו היתה דמותו בעיני רוב הסובבים אותו. ולא היא. אמנם, לרם היתה דרך ברורה וישרה, אבל טועה מי שחושב שהוא לא התלבט, לא בחן כל פעם מחדש את דרכו.

תדמית זו בהחלט לא היתה חיצונית – התנהגותית בלבד, היא נבעה ממעמקי נפשו. אבל מכאן אין להסיק שרם לא היה מודע לדילמות, למורכבות של בעיות ולרביגוניותם של נושאים שונים. הוא היה מודע לכל אלה, ברם תכונה מיוחדת היתה לו: הוא נמנע בקפדנות מלחיות בספקות. יש ספק? נבדוק, נחקור, נחשוב – ונחליט. יתגלה פן נוסף? נבחן גם אותו, נדון בדבר מחדש, אבל הדבר לא ימנע בעדו לנקוט בעמדה נחרצת לאחר הבחינה. רם מעולם לא היה נשאר במצב הקרוי בלשונם של בני תורה "צריך עיון". אם צריך עיון הרי נעייין. ולא רק נעייין, אלא גם נפסוק, ונפעל ברוח הפסק. התלבטות יש ויש, אבל הססנות – לא אצל רם, ובלשונו הפשוטה: "אני אחד כזה שאם מטריד אותו דבר מסוים הוא אינו מפסיק לחשוב עליו עד שהוא נפתר" (מתוך מכתב למ"פ תשמ"א).

לפיכך, כשמנסים לתאר את רם, לציין כמה מתכונותיו הבולטות, יש להיזהר מהסקת מסקנות חפוזות המתבססות אך ורק על התנהגותו ועל מעשיו. אלה חשובים אמנם ומשקפים תמונה אמיתית של הצורה שבה התייחס רם לדברים, אבל תמונה זו היא חלקית בלבד, בכל הנוגע לדרך שהובילה את רם למעשים אלה. ננסה כאן להאיר את דמותו של רם כפי שהיא עולה, או לפחות חלקים מסוימים ממנה, מתוך מכתבים רבים שכתב לידידים ומכרים שונים. בדרך זו נוכל אולי להתוודע אל אותם חלקים פנימיים יותר באישיותו שלא התגלו תמיד ברבים. המכתבים המצוטטים כאן נכתבו בתקופת לימודיו בישיבה התיכונית "אור עציון" (תשל"ז-תשמ"מ) ובתקופת השרות ב"הסדר" – אם בזמן הלימוד בישיבת "הר עציון" ואם בתקופת השרות הצבאי הפעיל (תשמ"א-תשמ"ב). במכתבים אלה, על אף שכתב אותם נער מתבגר מגיל ארבע עשרה ועד תשע עשרה מתגלה לעיתים מחשבה בוגרת ועצמאית במידה מפתיעה.

רם זכור לכל כאיש חברה ממדרגה ראשונה, היו לו קשרים חברתיים ענפים לא רק בסביבתו הקרובה, אלא גם עם כאלה שלעיתים קשה היה להבין כיצד נקשר אליהם. כמעט בכל מקום שהגיע אליו לא זו בלבד שיצר מיד קשרים חברתיים חדשים, אלא שהתברר בכל פעם שבאותו מקום כבר מצויים מכרים שלו, קרובים יותר או פחות, והנה במכתב אל ר"ק משנת תשל"ח, הוא כותב:

"האמת היא שאני אישית לא כל כך מוצא את עצמי מבחינה חברתית בזמן האחרון (שנה ואולי קצת יותר), אמנם אני נמצא בחברה מסוימת, אבל זה לא מספק. החברה הקרובה, המצומצמת והטובה שפעם הרגשתי שהיתה לי איננה. אינני יודע אם זה בגלל שהשתנו פני או שהשתנו פניהם, אך בכל אופן אינני מרגיש כיום שיש לי ידיד/ה, קרובה/ה שאוכל להחליף איתו את כל המחשבות והרגשות".

ובהמשך הוא כותב:

"בגמרא בברכות דף ה' ע"ב מסופר שרבי חייא בר אבא חלש (חלה), הלך לפני רבי יוחנן... אמר לו רבי יוחנן תן לי ירך, נתן לו ידו ונרפא. אחר כך חלה רבי יוחנן עצמו. הלך לפני רבי חנינא אמר לו רבי חנינא תן לי ירך – נתן לו וריפאו. שואלת הגמרא מדוע ר' יוחנן לא ריפא את עצמו הרי הוא ריפא את ר' חייא? ועונה הגמרא שאין חבוש מתיר עצמו מבית אסורים. אפשר להסביר גמרא זאת כך שהמחלה לא היתה מחלה פיזית רגילה אלא מחלה יותר נפשית – אולי דכאון, יאוש, בדידות וכד'. ממחלה כזו לא יכול הרופא הטוב ביותר לרפא את עצמו. צריך לזה עזרה של חבר, הושטת יד שלו, כדי להוציא את 'האסור' מ'בית האסורים' כך בדיוק אני מרגיש לפעמים".

ובמכתב נוסף מאותה שנה:

"למרות שנראה שהשתניתי, נדמה לי שלא השתניתי שינוי עקרוני. אני נזכר במה שכתב לי ש' לפני כשנתיים: 'קל לחיות בחברה לפי עקרונות החברה, קל לחיות בבדידות לפי עקרונות ה'אני', אבל גדול הוא האדם אשר בתוך החברה שומר את העצמאות המושלמת של הבדידות' (ראמפון). חשבי קצת על קטע זה! אני חושב שדברים אלה מתאימים לי היום עוד יותר מאשר אז".

עם כל הקשר שהיה לרם עם החברים, היה בו משהו שהבדיל אותו מן החברה, בעיקר נתגלתה תופעה זו בתקופת הלימודים בישיבה התיכונית. בניגוד לאווירה הכללית ששררה בחברת הנערים הצעירים, אווירה הגובלת לעיתים בקלות ראש ילדותית, שטרם השתחררו ממנה, התבלט הוא ברצינותו המיוחדת במינה. במכתב אחר לר"ק משנת-תשל"ח הוא כותב:

"כתבת לי את המשפט 'אל תקח את החיים ברצינות, ממילא לא תצא חי' אני מתנגד מאד לתוכנו ולהשלכותיו של משפט זה, הן באופן כללי והן מתוך ראייה שעל פי רוח היהדות".

העובדה שדעה מסוימת מקובלת כנכונה לא הוותה לגביי מחסום לנקוט עמדה שונה, אם הכיר בצדקתה. וכך הוא כותב בהמשך לוויכוח שנתעורר לגבי הדרך הנכונה שבה יש לפרש את שיטת "תורה ועבודה", אחרי שהציג דעה שונה מן המקובל.

"מה אכפת לי בעצם אם זו דרך 'תורה ועבודה' המקובלת בתנועה? העיקר הוא שלדעתי זו דרכה האמיתית של התורה, ולכן זה מה שצריך להיות ולזה צריך לשאוף".

רם שאף תמיד להתקדם, לא להסתפק בקיים. לא חשש לבחון מחדש אמיתות שהאמין בהן. הנה במכתב למ' משנת תשל"ח:

"אדם צריך תמיד לשאוף ליותר...כאשר אדם מגיע ליותר, אם דעותיו משתנות, אז כנראה זו האמת שלו, הוא פשוט מאמין בה ולכן אני אישית אינני פוחד..."

למרות גישתו האינדיבידואליסטית, רבה היתה דאגתו לחברה, שלמותה ולגיבושה, שלא לפגוע חלילה באחרים שדעותיהם ומעשיהם אינם בדיוק כמו דעותיו או מעשיו. רבות הדוגמאות לכך, ונביא אחת אופיינית. לפני הגיוס לצבא במסגרת ה"הסדר" העלו מספר חברים רעיון לנסות להתגייס במפוזר, כך שאותם המרגישים כי הם מסוגלים לעמוד בכך לא יתגייסו עם כולם בקבוצה אחת סגורה, אלא כבודדים. רם התלהב מן הרעיון. את דעתו על כך ביטא במכתב לר':

"לפני כשבוע עלה אצלנו רעיון לצאת לצבא יחד עם יחידת שריון רגילה, ולא ביחד עם פלוגת ההסדר. הדברים אמורים בתשעה חברה, שיתגייסו בנפרד וזאת מתוך כל האידיאלים הידועים – שצריך לצאת מן החממה שבה גדלנו ולהכיר גם אנשים אחרים במדינה, ואולי גם נצליח להשפיע קצת על החברה שאיתנו. כמובן לא להיות 'מסיונרים', אלא פשוט לשנות את התדמית של הדתיים בעיניהם (שלא כולם זורקים אבנים וכד')..."

אולם, מעניין הטיעון שהשמיע נגד התוכנית אחרי שפירט את הבעיות הטכניות הכרוכות בכך. הוא כותב:

"ישנה עוד בעיה והיא שזה יכול לפגוע בחברה בישיבה. מכיוון שהמדובר הוא בקבוצה מצומצמת, יכול להיוצר הרושם כאילו יש כאן

תמונה עם צוות הטנק בסיום השירות הראשון.

"מסדר אמריקאי" בצמ"פ.

קבוצה נבחרת ושאר החברה עלולים להרגיש כאילו הם נחותים ואינם מסוגלים למה שאנחנו..."

רם לא הסתפק בהסתכלות על הדברים כמו שהם, לעולם השתדל לראות את ההשלכות הרחוקות יותר שעוללות לנבוע מן הדבר, גם אם בדרך כלל אין מבחינים בהן. במכתב נוסף אל ר', בו הוא מביע את דעתו על גיוס בנות לצה"ל הוא כותב:

"בזמן שהחלטתן ללכת לצבא לא יצא לי לדבר אתכן הרבה על הנושא, אבל באותו מעט שכן דנו בדבר, אני הבעתי את דעתי נגד גיוסן של בנות לצבא. ולא רק מפני שאני חושש שאותה בת שהולכת תושפע ותשתנה, אלא גם אם מדובר בבת שלכל הדעות תוכל לעמוד בכך, ואולי מבחינתה רצוי שתלך לצבא, צריך להביא בחשבון גם את העובדה שבנות אחרות שאולי אינן חזקות אופי דיין עלולות להסיק לגבי עצמן שגם הן מסוגלות לכך, והתוצאות עלולות להיות שליליות הן מבחינת הבת עצמה והן מבחינת הסביבה. עלול לצמוח מכך חילול ה' גדול, גם אם כוונתה של אותה בת לשם שמים..."

את רוב מכתביו מאפיינת היא ההקפדה לכלול במכתב, גם אם מדובר ב"איגרת שלומים" בלבד, דברי תורה. אם בנושא שאותו למד ובו עסק באותו זמן, אם ב"ענייני דיומא" בהתאם לתקופת השנה, למועדים וכיוצא באלה או בנוגע לבעיות אקטואליות. ולא רק דברי תורה ממש, אלא גם בעיות שהטרידו אותו אישית בקשר ללימוד. אחת הבעיות שהטרידו אותו מאוד, ושהד לה מוצאים במספר מכתבים אל מכותבים שונים, היא העובדה שהרגיש לעיתים, כשם שמרגישים רבים בעיקר בתחילת דרכם בישיבה, שאינו מצליח לחיות את הדברים, גם אם הלימוד הטכני מתבצע. לבעיה זו השלכות רבות על אופי הלימוד, על הכוח להתמיד וכדומה. במכתב לר' מן התקופה הראשונה לשהותו בישיבה הגבוהה הוא כותב:

"אצלנו ב"ה הכל בסדר, לומדים כרגיל טוב, למרות שלפעמים יש רפיון בלימוד. האמיני לי הכי קשה בלימוד זה הריכוז. להתרכז בלימוד גמרא קשה מאוד. מכיוון שלעיתים קרובות מגיעים לקושיות שכדי לפתור יש לישובור את הראש זמן רב. ואז — המחשבות מסתובבות בחלל ועולים בראש דברים שונים ומשונים. במיוחד כאשר יש נושאים מטרידים זה מפריע מאוד. כמובן, כאשר לא מרוכזים, הלימוד לא כל כך יעיל, לכן אחד הדברים שאני מנסה כבר זמן רב לבצע, ומקוה שלאט לאט ישתפר המצב, הוא להגיע לריכוז מאקסימאלי בלימוד".

נושא זה שימש לו כדוגמא לבעיה כללית יותר שהטרידה אותו (ושמצאה גם היא את ביטויה במס' מכתבים). במכתב לר"ק מאותה שנה הוא מסביר:

"אחת הבעיות בכל מעשה שאנחנו עושים היא שבזמן שעושים את הדברים, את הדברים הקטנים, לא תמיד מסתכלים וחושבים על הדברים שלשם נעשים הדברים הקטנים וזה הרבה פעמים פוגע בשלמות הענין. אחת הדוגמאות הבולטות לכך הוא לימוד התורה, פעמים רבות קורה שבעת הלימוד השיגרתי והאפור של הוויות אביי ורבא חש הלומד שהסוגיות אינן מדברות אליו, ולעיתים זה מוביל אף ליאוש. הגורם לכך הוא שאותו לומד אינו רואה לנגד עיניו בכל רגע ורגע את המהות והערך הגדולים והאמיתיים של הלימוד".

רעיון מקביל מוצאים גם במכתב אל ד', חיילת חילונית בה פגש באקראי בזמן השרות הצבאי, ושהתכתב אתה בנושאים רעיוניים במשך תקופת מה.

"מבחינה מסויימת את צודקת שקל ופשוט להאמין שיש תמיד על מי להתלות. אבל מצד שני, עליך לדעת שהקשיים הכרוכים בכך גדולים ורבים מכמה בחינות. אמרת בעצמך שלא היית נוטלת על עצמך הגבלת חופש שכזו, המתבטאת אצלנו בהתגברות על פיתויים שהם לעיתים חזקים מאד. נוסף על כך, הקיום היום-יומי קשה למדי, מפני שכאשר מבצעים את הפעולות עצמן לא תמיד חושבים על האידאליים הגדולים שהן מבטאות. אלא, שכאשר נעצרים לפתע וחושבים 'רגע, מה אני עושה?' יש תשובה גדולה והיא מחזקת אותנו".

הקשר של רם לתורה לא התבטא רק בדביקות בלימוד עצמו, אלא גם באווירה שסביבו. כך למשל מספרים חברים משיבת "אור עציון" שבנסיעה ארוכה אחת, בחזרה מטיול בדרום, ישבו כל החברה והעבירו את הנסיעה בשירה ונגינה. והנה פתאום קם רם, עזב את הקבוצה המזמרת וניגש לירכתי האוטובוס. לקח משם את ספר התורה שהיה מונה בין שאר החפצים, והתיישב כשהספר מונח בחיקו. כך ישב משך כל הנסיעה. אחר כך הסביר לחברים המופתעים שידעו כמה הוא אוהב לשיר כי נזכר ש"הספר" נמצא במקום, ולא יכול היה להרשות לעצמו להמשיך לשבת בידועו שהספר אינו מונח בצורה מכובדת.

גם הקשר שלו לישיבה היה חזק ומיוחד, בתקופות שנעדר ממנה, התגעגע אליה מאוד. ביטוי לכך מוצאים במכתב שכתב מן הצבא לש' חבר בישיבה:

"אינך מסוגל להבין עד כמה טוב להיות בתקופת הימים הנוראים בישיבה, במקום שבו האווירה היא אווירה של התעלות. כל זה חסר מאוד בצבא, גם אם מרגישים שעושים כאן הרבה, כאן הנפש והמוח פשוט מיתבשים..."

קשר מיוחד היה לרם עם ילדים. הוא ידע באיזו צורה לפנות אליהם וכיצד לקנות את ליבם. תכונה זו מצאה את ביטוייה בעיקר בתקופות בהן הדריך נוער "בבני עקיבא" ומחוצה לה. בעיקר הדריך רם, במקומות בהם נראה היה לו שיש חשיבות

מיוחדת להדרכה תורנית, מקומות בהם החוסר בהדרכה כזו מורגש במיוחד. על אהבתם של חניכיו אליו יעידו המכתבים הרבים שקבלו הוריו מהילדים אותם הדריך לאחר שנודע להם על דבר נפילתו.

"רם היה ממש טוב שאי אפשר לתאר אותו והיינו נורא קשורים אליו..." "ואני אומרת לכם שהוא היה בשבילנו מדריך ממש נחמד וטוב, ואנחנו כל כך היינו אוהבים אותו מאד וגם הוא אהב אותנו מאד..." וכן עוד רבים, וכפי שרואים, הרגישו הילדים גם באהבתו של רם אליהם.

כאשר בזמן המלחמה נתקבלו חבילות רבות מהילדים, היה זה רם שהמריץ את כולם לענות לילדים, שלטענתו מצפים ליחס חם לא פחות מזה שהם עצמם מגלים. ואמנם, אחת הגלויות האחרונות שכתב היא גלויה המיועדת לילדה ששלחה חבילה שהגיעה במקרה לידיה:

"אני רוצה להודות לך ולבני משפחתך על החבילה היפה וכמובן הטעימה... אני מקוה שגם אצלכם המורל ישאר גבוה, ואם לא — תדאגי להעלות אותו, ובזאת תתרמי את תרומתך".

אמונתו התמימה והחזקה, אמונה פשוטה ולא מתחכמת, מוצאת את ביטוייה במספר מכתבים. כך למשל הוא כותב אל ד':

"הקשר ביננו לאלהים הוא הדדי... הקשר הגלוי ביננו לאלהים הוא קיום הטבע, מהלך היום והלילה, החורף והקיץ, וצריך רק להתבונן בכל היקום כדי להבחין בקשר הישר".

את שיא ביטוייה מצאה אותה אמונה תמימה בגלויה האחרונה שכתב להוריו מס' ימים לפני שנפל בקרב:

"אינני יכול לכתוב עוד דברים מיוחדים אבל העיקר זכרו כמוני שכמו שאומר הרמב"ם עיקר מלחמתנו היא על יחוד שמו של הקב"ה ועל כן נקוה שיקום בנו ה' ילחם לכם ואתם תחרישון' ואילו אנו נתחזק בע"ה. חזקו ואמצו בעד עמינו ובעד ערי אלהינו..."

והנה התקימה בו ברם הברכה שברך חבר לקראת שנה חדשה בערב ראש השנה תש"מ:

"אני רוצה לאחל לך שנה טובה... ויהי רצון שיקום בך הפס' אל תערוץ ואל תחת כי עמך ה' אלהיך בכל אשר אתה הולך (יהושוע א, ט)".

יום ו'

כס"ד

למשפחת מזרחי שלום רב!
 אמת ואבא היקר!
 היום ערב טבת קודש השנה שבו ונאצל
 אינני מרגיש ששבת מתקרבת, בגדי הולנדים
 כמו שאנני נזכר אולי פעם, ~~שבת~~ ושלט נדבר
 על ידי ופניי יוכל העיקר מה שחשוב
 מהל הל שחמור לנו צבא מאד.
 נבונן ככבד אותו מעלנו חיל תומכנים.

• ביצע זה שמענו טעור כמה זמן עומד
 להתחיל הפסקת האש נקווה שזה באמת
 יהיה הסוף מניין שחלל על כל האנשים
 שחלבו ואלו שנפצעו.

אינני יכול לכתוב עוד דברים מיוחדים
 אולי העיקר ציברו כאני שכל שואר הומבם
 עקר מלחמתנו היא על יחיד שמו של הקב"ה
~~על~~ נקווה שקיים בנו ה' יתברך לכם
 יאמר תחריטין ואולי אנו נתחזק בזה.
 חנקו ויחמלו בזה הרי מליקנו יבצע צמני.
 גס. למטה אל. רינת, אדוק יאבי.
 ביקור, ימ שבת

"אדם כי ימות באוהל"*

הרב אהרון ליכטנשטיין

רם נפל בשבוע של פרשת חוקת. אילו זכינו, היה מתקיים בו "אדם כי ימות באוהל", כפי שחז"ל הבינו, ש"אין אדם עומד על דברי תורה אלא אם כן ממית עצמו עליהם". אותה תפיסה פנימית, אותה תנופה, אותה התמסרות שכל כך איפיינו אותו, כל אלו היו מופנים לכיוון של בניית אישיותו; ובסופו של דבר – וזה תמיד עמד לנגד עיניו – היו מתבטאים בעשייה בתוך הציבור בצד התפתחותו האישית. עכשיו, שלא זכינו, נתקיים בנו כפי שנתקיים בו, "וכל אשר יגע על פני השדה בחלל חרב או במת או בקבר"...

הביטוי "על פני השדה", לפי פשוטו, מתייחס לשדה קרב, בו נפל רם, אך יש לראות את שני המונחים המוזכרים כאן בפסוקים: "אוהל" ו"שדה" כעומדים ביחס דיאלקטי מסויים, ושרם הי"ד עסק הרבה בקישורם ובשיוכם – הן באישיותו, והן בפעילותו. רם היה מצד אחד איש אוהל. מי שהיה מסתכל עליו היה רואה בו אדם שקט בעל חיוך חניני, בחור שהצניע את עצמו, ישב ולמד. אבל מי שהכיר אותו קצת יותר ידע, כי בצד תכונת יושב אוהלים, היתה בו, ולעומק, גם תכונת איש שדה. היו בו תקיפות, חוזק ואומץ. היתה לו השקפת עולם ברורה וחזקה. הוא לא היה מן המתלבטים והמתחבטים. היתה לו תמונה ברורה, כיצד צריך להיראות בן תורה, כיצד הוא אישית צריך להיראות, וכיצד ארץ ישראל, מדינת ישראל ועם ישראל צריכים להיראות, והיה מוכן לפעול לשם כך.

רם ז"ל שילב תכונות אלו לא רק באופיו אלא גם בפעילותו, עשה במסירות ימים כלילות באהלה של תורה: חשב לעלות, להתפתח ולהסתער קדימה בעולמה של תורה. אבל בצד זה תמיד הרגיש כי אי אפשר להזניח את השדה: פעל בתוך תנועה, בתוך שכונה, ותמיד עמד לנגד עיניו חלום של בנייה ועשייה לעתיד, ועל כך לא היה מוכן לוותר. רם לא היה מן הפשרנים או הוותרנים. הוא קיים את מה שנאמר בפרשת השבוע, "לא תגורו מפני איש". ואם קרה ששמע דברים שהיו למורת רוחו, ואשר נראו לו מבחינה השקפתית כבלתי נכונים, היה מוכן לקום ולהביע את דעתו בנדרן.

הוא היה, כאמור, בעל צפיה וחזון לגבי כל מה שנגע לעשייה בעתיד. הוא הצליח לשלב בתוכו שתי תכונות הנוגעות למישור העשייה ותיכנונה, שבמידה מסויימת

* דברים שנאמרו באזכרה ביום השלושים.

סותרות זו את זו, אבל ניתן לעמוד על סוד הזיקה והקשר ביניהן. הדברים רמוזים אולי במלה אחת, צנועה במקצת, שאין לה אח ורע במקרא, המופיעה בפרשת השבוע. בסכמו את מה שאירע אחרי מעשה המרגלים, אומר משה רבינו לישראל כי אחרי שאמר להם לא לעלות כי אין ה' בקירבם, הם התעקשו – "ותהינו לעלות ההרה". המילה "ותהינו" היא מילה מוזרה, והמפרשים הציעו לה שני פירושים (א) רש"י מפרש לשון הננו ועלינו, מלשון הן. (ב) האבן עזרא מביא גם פירוש מלשון הין – מידה.

בעולם המעשה שתי התכונות דרושות. יש עניין שאדם מישראל יהיה מן המהינים, מאומרי הן. ישנם, כידוע, טיפוסים מסויימים, ולעיתים תרבויות שלמות הבנויות על אמירת לאו – על היכולת למתוח ביקורת נוקבת, למצוא ליקויים ופגמים, ללגלג על הזולת, לפעמים בתייחסות רב. ואמנם, הכוח הזה הוא כוח חשוב ויש לטפח את הכושר לשקול, לבחון ולבדוק בצורה קפדנית. וישנן נסיבות שבהן עלינו לטפח את היכולת לראות את המגוון שבגורם מנופח. אבל בסופו של דבר, כלי ביקורת, הריהו כלי – וביסודו כלי משני. יהודי מצווה להיות מן המהינים, מן העושים, הבונים, היוצרים, המתקדמים, החולמים והחוזים. השקפת עולמנו בנויה על יצירה ועשייה.

אך כאשר פועלים המהינים ללא ביקורת, ללא פרופורציות ומשמר, ללא ראיית הדברים במסגרת כוללת, קיימת סכנה. כאשר מרץ ואומץ מתפרצים באין סכרים ובאין כוח מכון, מתעוררים חששות. ההיסטוריה רוויה עדויות על הסיכונים העצומים הטמונים בתנועות ואישים המהינים ללא ריסון.

בפרשת השבוע, בפרשת המרגלים, אנו נתקלים בשתי תמונות מקבילות אך סותרות של נכונות לפרוץ ולעלות. מצד אחד כלב ויהושע מסמלים את המהינים והמאמינים, את המחייבים והמוכנים לפרוץ: "עלה נעלה". מאידך, בתום הפרשה: "ותהינו לעלות ההרה". קבוצה שלא עשתה את ההכנה הדרושה, שלא התבצרה כהוגן, שלא בחנה כיצד והיכן נמצאים חבריה מבחינת יראת השמים, קבוצה שאין ה' בקרבה, קבוצה שבמקום לערוך בדיקה פנימית קשה ונוקבת, בוחרת בדרך הקלה יותר: העפלה – "ותהינו לעלות ההרה".

המשתמע מן הניגוד הזה, שאמנם ודאי יהודי חייב להיות מן המהינים, מאומרי הן – מבעלי אמונה וביטחון המוכנים להתמסר ולהקריב, לפרוץ ולעשות. אבל בתנאי שהן מלווה בהין; בכושר מידה, מדידה ובדיקה; במודעות למיגבלות; במשמעת פנימית – שכן עבודת ה' של האדם מורכבת ממערכת של הן ולא כאחד. אומנם, כמו שמדגיש הרמב"ן בפרשת יתרו, הכל מכון להן, ועשה דוחה לא תעשה, היות והוא יונק מאהבה לעומת יראה. אבל להן בלי גבולות, בלי משמעת, – אין עמידה. להיות מן המהינים, מן הפורצים והעולים, כשיש הין ויש מידה, בתוך גבולות ומשמעת פנימית – זה יעודו של אדם מישראל, וזהו יעודו של עם ישראל!

רם ז"ל היה קרוב למהינים, מלא תסיסה לפעול ולעשות, מלא מרץ, ומלא אומץ. אבל הוא ידע היטב כי להיות מהין, להיות אדם שאומר הן הן, בלי שהדברים בדוקים ומבוססים – לא זו הדרך ובוודאי לא דרכו. על אף שהיו לו תוכניות לעשות, לומר הן בעולם התורה, לומר הן בחברה, לומר הן בתוך עם ישראל, הוא הבין,

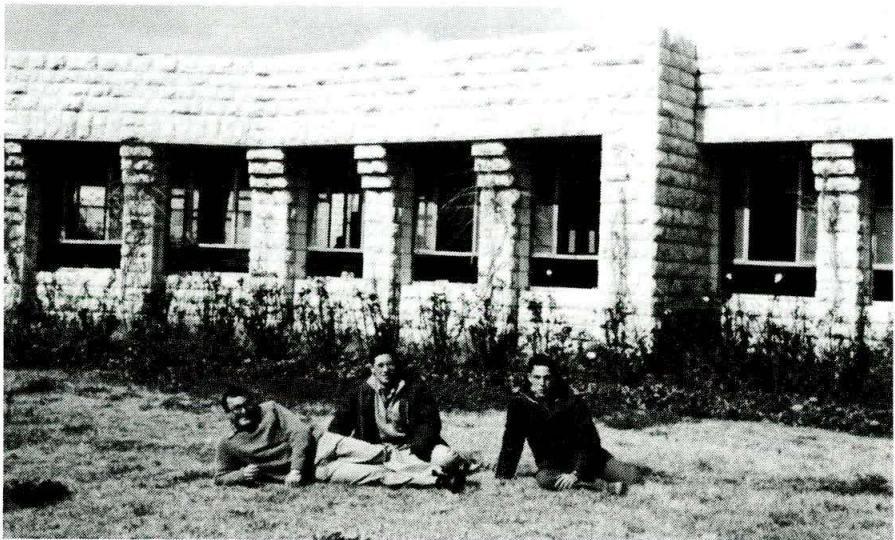
שהאומץ והמרץ צריכים להיות מכוונים, מודרכים ומובהרים, על ידי אור פנימי על פי הנחייה של התורה, וראייה רוחנית מקפת. זאת רצה לרכוש בישיבה ולכך התמסר בשנים אלה. לשם כך היה מוכן להיות בין אלה שעליהם נאמר: "אדם כי ימות באוהל" — היה מוכן להקריב, כדי לבנות, על מנת לפרוץ.

עכשיו שלא זכינו, המיועד להפעיל את מרצו ואומצו באהלה של תורה, אומנם נפל על פני השדה. כולנו המומים שכוח מהין, שהיה אמור לעשות וליצור, נסתלק. ובמקום אותו הן — דומיית שקט.

בראש ובראשונה הונחתה מכה, שאין כמותה, על המשפחה, משפחה דגולה ומסורה לתורה ומצווה. רוויית סבל בעבר, שרם ז"ל היה כל-כך קשור ודבוק בה. ממש בשעות הראשונות, של האנינות סיפרה האם, תבדל לחיים, לא רק על אישיותו, אלא גם על הזיקה לבית, עד כמה היה מוטרד מן המתרחש בו, דואג לשלום האם, ומצלצל כמה פעמים ביום. ברור לכול שכשכן כל-כך מסור מסתלק, המכה קשה שבעתים.

המכה קשה לא רק למשפחה. כשמהין כזה מסתלק, כל סביבתו נפגעת. תוכניות שהיו אמורות להתגשם, פעילויות עליהן חלם ואותן תיכנן, הכל נקטע ונגדע במותו. נוכחותו הורגשה בתוך כל ציבור שהיה בו — בוודאי במחזור בישיבה. צירוף של נחישות ואומץ הנעוצים באמונה וביטחון עם רגישות והתנהגות חברית שימשו מופת בתוך הציבור. ועתה ההן הזה, שבקע ועלה לא רק ממה שעשה, כתב ותיכנן, אלא שהיה נעוץ בעצם קיומו, בהיותו אדם שהחיים בקעו מתוכו — ההן הזה שקט ודומם. מי יתן שזכרו יעמוד לנגד עינינו; שאותה בת צחוק תוסיף להדביק ולדרבן; שהמסירות והחלום ימשיכו להמריץ; שחרף היגון נהיה מסוגלים לומר את ההן הגדול — לא רק להרגיש, אלא גם לפעול ולעשות בעקבותיו ולזכרו.

יהי זכרו ברוך

עם חברים ליד חדר האוכל של הישיבה.

"אשרי תמימי דרך"*

הרב אהרון ליכטנשטיין

התכנסנו כאן הערב במקום שבו מתנקזים ומתאחדים קווים שונים של אישיותו, דמותו, ערכיו ופעולתו של רם ז"ל. היתה בו ברם זיקה לתורה, לארץ ישראל, ולגמילות חסדים במשמע הרחב של המלה – לא רק סיוע לנזקקים, אלא היכולת, הנכונות והשאיפה לצאת מארבע האמות של האנוכי ולהושיט יד, לשתף פעולה, להרחיב את מעגל הקיום תוך כדי זיקה לאחרים.

במקום הזה, בו פעל רבות כמדריך, כשהולכת ומוקמת ספרייה של תורה, שיהיה בה כדי לסייע לנוער הגדל כאן באיזור, יש, כאמור, משום צירוף ושילוב של קווים מרכזיים בדמותו ובחיייו, ולדאבוננו גם במותו.

בהזדמנות זו ברצוני לומר כמה מילים ביחס לפסוק אחד המוכר לכולנו. פסוק שיש בו כדי לבטא ולשקף את דמותו של רם ז"ל, את המקום הזה ואת התנועה הזו שבהם היה קשור, ולמענם פעל רבות.

"אשרי תמימי דרך ההולכים בתורת ה'" – כך פותח הפרק הארוך ביותר בתנ"ך. פסוק הפתיחה מציין שני דברים: הראשון – אושרו של אדם שהוא תמים דרך, והשני – מעלת ההליכה בתורת ה'. ערך הנקודה השניה כמובן ברור מאליה, אך מן הראוי להדגיש שישנה משמעות לראשונה כשלעצמה: לעצם קיום דרך ותמימות דרך. מי שעוסק קצת בבני נוער יודע עד כמה בעיית הדרך מציקה, ולעיתים אפילו כאובה. רבים מבני הנוער, חיים לא כל כך בדרך מוטעית, אלא ללא דרך בכלל: ללא קו מאחד ומנחה, מיום ליום משבוע לשבוע ומשנה לשנה, כשהם נעים מפעולה לפעולה, אבל מבלי שתהיה להם נקודה אורגאנית מלכדת ומנחה. התופעה הזו היתה אולי קיימת מקדמת דנא, אך כבר התריעו רבים מני תחילת המאה התשע עשרה, שתופעה זו של אובדן וחוסר דרך מאפיינת את העידן המודרני במיוחד. בעידן זה, כשהניידות בחברה רבה, האדם מתנתק ממורשת אבות מבחינה גאוגרפית, ולא פעם גם מבחינה ערכית, ובמקום הדרך שאבדה לו אינו רוכש דרך אחרת, אלא נשאר תועה.

ובכן, בדורנו במיוחד, "אשרי תמימי דרך" – אשרי מי שיש לו דרך, שיש לו כיוון ושאיפות, שיש רצף והמשכיות בחייו ובפעילותו. אבל יתירה מזו – לא רק אשרי אדם שיש לו דרך, אלא אשרי אדם שהוא תמים דרך, שדרכו שלימה, שבחייו

* דברים שנאמרו בערב חנוכת ספרייה לזכרו של רם ז"ל.

ובפעילותו שוררת הארמוניה, שקווים שונים משלימים ומשתלבים בדמותו. זו הנקודה הראשונה הנלמדת מהפסוק.

ואולם, ככל שחשובה העובדה, מבחינה אנושית ומבחינה מוסרית, שתהא לאדם דרך, וככל האפשר דרך שלימה, הרי — עבור היהודי, וודאי היא צריכה להיות דרך של תורת ה': לא רק מסכת ערכים, אלא מסכת המתקשרת עם זיקתו של אדם לקב"ה, עם מסורת ישראל, ועם חזון כנסת ישראל.

אם אני מחפש פסוק המבטא הן את מהותו של רם הי"ד, והן את שאיפת המקום הזה והתנועה הזו, הרי שהדברים מצטרפים ומתבטאים בפסוק זה. מה בעצם שאיפתה של תנועת נוער? המגמה איננה רק לשמש מקום מקלט לפעילות כדי שנוער לא יסתובב בשווקים וברחובות, אלא הרבה מעבר לכך. המגמה היא להקנות דרך, להחדיר ערכים, וערכים שלא יהיו נקודות בודדות, אלא שיהיו מסכת שלימה בה ישתלבו וישתזרו לתמונה כוללת ומקיפה. ואם זו נחלת כל תנועות הנוער, לנסות ולהשריש תחושה של תמימות דרך בקרב חניכים וחניכות, הרי שיחודה של תנועת "בני-עקיבא" הוא המימד השני. לא רק תמימות דרך אלא דרך שהיא בבחינת הליכה בתורת ה'.

היושבים כאן הכירו את רם מקרוב ויודעים עד כמה הנקודה הזו, האחדות שבחיו, צירוף המרכיבים השונים, איפיינה אותו. הוא היה הרבה מעבר למה שמקובל ושכיח בגיל כזה. לרם היתה דעה ושיטה ברורה; היה בעל דרך וערכים מגובשים. לבטים שלא מעט מאפיינים את בני גילו — לא היו נחלתו. היתה לו דעה מגובשת, לפעמים אפילו עיקשת; המרכיבים השונים בחייו ובדמותו היוו חלק ממסכת אחת ואחידה. הוא ידע לקראת מה הוא שואף וצועד — והוא צעד באומץ, בגאווה ובמסירות. הדרך הזו היתה דרך של הליכה בתורת ה', ושל זיקה לארץ ישראל וכנסת ישראל. דרך שממנה הסתעפו שבילים רבים, אבל שבילים שהיו בבחינת נחלים ההולכים אל הים, וכצלעות המסתעפות משדרה חזקה ואיתנה. רם ז"ל לא הסתפק בכך שהוא אישית היה תמים דרך, ושדרכו ודעתו היו ברורות לו. הוא הרגיש אחריות להשריש ולהחדיר גם בתודעתם של אחרים את מה שראה כדרכו וכמורשתו. התנועה הזאת והסניף הזה היו בית בו הלך בדרכו ובו השתדל והשקיע מאמצים להנחות לאורה. ולכן מאוד מתאים שהמשך דרכו, הקמת זכר לרם הי"ד, יתבטא בהקמת ספרייה תורנית במקום ובשכונה בהם היה מושרש ובהם פעל.

על אותו פסוק "אשרי תמימי דרך" אומר המדרש: "אמר שלמה המלך ע"ה: 'מתהלך לתומו צדיק, אשרי בניו אחריו'. ואם בניו אשריהם הוא על אחת כמה וכמה. הקב"ה לא ביקש מאברהם, אלא שיהיה תמים שנאמר 'התהלך לפני והיה תמים', וכן אמר משה לישראל 'תמים תהיה עם ה' אלהיך' לפני ה' אלהיך אין כתיב כאן אלא 'עם ה' אלהיך'. ואם היית תמים הרי אתה עם ה' אלהיך, למה? שאף הוא תמים, שנאמר 'הצור תמים — פעליו'".

לבנים שיהיו מאושרים אחריו, בעוונותינו הרבים ולצערנו העמוק, לא זכה רם. אבל בהיותו מתמימי דרך זכה רם להיות לא רק "לפני ה' אלהיך", אלא, כלשון המדרש, "עם ה' אלהיך".

יהי זכרו ברוך.

אהוב ואוהב*

הרב יהודה עמיטל

דומה, שאחר מה שנאמר על רם מפי רבותיו וחבריו, לא נותר עוד הרבה לחדש. עם-זאת, אני מרגיש צורך נפשי, לומר כאן דברים אישיים, על-אף הקושי בדבר: רם, כפי שהכרתיו, היה אהוב ואוהב גם יחד, כלשון המשנה.

במהלך שנות הלימוד בישיבה, נוצרים, מטבע הדברים, יחסים בין תלמידים לרבותיהם, שאין להגדירם רק כקשרי ידידות. יש בהם גם קשרי אהבה. בישיבות ההסדר לדעתי, הדבר בולט במיוחד: התלמיד עוזב את הישיבה לתקופה, והר"מ יודע שהוא נקלע, בהכרח, למצבים קשים, ולא רק בעת מלחמה. הדאגה הזו, החשש, דווקא מחזקים את הקשר. אהבה כזו, כמובן, איננה חד-סיטרית. גם אנחנו, לפעמים, חשים בצורך לומר לתלמידים: "אנחנו אוהבים אתכם" ומתקשים בכך. יש תלמידים המבקשים לומר משפט דומה לרבותיהם, להביע רחשי לב, ונתקלים במעצורים.

אינני יודע כיצד, אך רם הצליח, בעוצמה, לבטא תחושת אהבה כזו, בלא שייאלץ לבטאה במילים. לא היה לי ספק: הבחור הזה "משדר" אלי אהבה.

לא קל לחשוף דברים כאלה, ומבחינתי, יש בכך גם משום אבל יחיד. ראיתי ברם מעין שליח-ציבור, שמצליח, שלא כאחרים, לבטא את הדברים, ולא במילים. הצמאון שלו ללימוד, הרצון לשמוע, היכולת לאתר את הזמן הנכון, את הדרך המתאימה כדי לקשור שיחה, לעזור, לסייע — כל אלו יצרו תחושה כללית ברורה: **אוהב וגם אהוב.**

דומני, שיש כאן מקום לומר כמה מילים נוספות על רם וחבריו: בשבת החולפת קראנו בפרשת "מטות": "וימסרו מאלפי ישראל, אלף למטה". מפרש הספרי: "וימסרו" — הלכו וחיפשו צדיקים כדי להכריז שהם אלו שיבואו למלחמה. אבל — איזה צדיק יכריז על עצמו? הצדיקים אמנם, הסתתרו, אך אחרים הצביעו עליהם ו"הסגירו" למשה רבנו.

דווקא צדיקים נדרשו למלחמה, לפי שאלו, מסתבר, מצטיינים בעוז רוח, בהקרבה. מה עוד שבמלחמת מדיין צריך היה הנצחון להתרחש בדרך נס, וכאשר רואים ניסים ונפלאות במלחמה, אין זה אלא בזכות הצדיקים שנוטלים בה חלק. כך אז — וכך בדורנו: מפקדו של רם סיפר על לחימתו. הוא — יודע מה היה חלקו

* דברים שנאמרו באזכרה ביום השלושים.

בקרב המסויים, בגזרה המסויימת **אנחנו** — יודעים במה תרם רם לישועת ה' **בעצם הימצאותו שם**, כלוחם מן השורה. הן על כך אמרו חז"ל: "ומגן ורומח אם ייראה בארבעים אלף מישראל, אם יוצאים למלחמה ויש שם זוג תלמידי חכמים כלובשים תריס בידם, תריס ומגן". יש צורך שיהיו בקרב לוחמים כאלה, שלא רק חרב פיפיות בידם, אלא גם רוממות אל בגרונם: כאלה שיודעים כי "לא בכח יגבר איש ולא בחרב ירשו ארץ, — כי אתה ה' רצית"!

אני יכול לומר בוודאות: רם ידע. הוא הבין מה מוסיפה טעינת פגז לכושרו של טנק ומה פסוק תהילים. אצלו — לא היתה הפרדה. היתה בו תמימות. רוממות אל היתה בגרונו וחרב פיפיות בידו.

הוזכרה כאן הגלויה האחרונה שכתב להוריו. אני זכיתי לגלות אותה, מעט לפני ההלוויה. רם כתב "תזכרו שלמען יחוד ה' אנו עושים מלחמה, כפי שכותב הרמב"ם". הציטוט כשלעצמו אינו חידוש גדול. כל בני הישיבה התחנכו לאורו. מה שמרשים בגלויה הקטנה הזו היא הפשטות, הטבעיות, שבה נכתבה, כדבר מובן מאליו. מה כותב בן לאמא ואבא לפני צאתו לקרב? — "זיכרו את הרמב"ם"! אם הזכרנו את הרמב"ם, קשה שלא לפרשו: מה משמעות המשפט "על יחוד ה' עושה מלחמה"? האם הלוחמה בערבים, בזמננו, היא על יחוד ה' הן הללו, הפלשתינאים, נלחמים למען כבוד ארץ?

ההסבר פשוט, ורם ידע אותו היטב: המלחמה הראשונה של ישראל בארצו, היתה בשבעת העממים. גם הם נלחמו על מולדת. אבל הרמב"ם מעיר הערה חשובה שיש בה כדי לשפוך אור חדש על המוטיבאציה שלהם להילחם. מדוע, הוא שואל, לא מגלה התורה את מקום המקדש, מקום העקידה, "אשר יבחר ה'?" — הן אבות ידעוהו! והוא ענה — שאילו אותם שבעה עממים היו מזהים את מקום המקדש עם ירושלים — כל המלחמה היתה מתמקדת עליה. כי הגויים, מטבעם, נלחמים נגד עיקר היהדות, נגד אותו מסר אלהי שמביא עם ישראל לעולם. כאשר מלוכה הולכת ונבנית בישראל, כאשר מתקרב הרגע של "יורנו מדרכיו ונלכה באורחותיו", כשהיהדות מתחילה להגשים את ייעודה בעולם — אז מזדעקות האומות, ואז פורצות המלחמות.

יש מי שגורסים שהמלחמה היא על הקמת "מדינה פלשתינאית", בתש"ח, במלחמה בה נטלתי גם אני חלק, ניתנה לערבים מדינה בעלת שטח נרחב עוד יותר משניתנה לנו, כולל יפו ונהריה וחלק מהגליל, ובכל זאת נלחמו. יש הגורסים שהסיבה היא הגידול במספר ההתנחלויות ביהודה ושומרון. תלמידי לחמו בערבים במלחמת ששת הימים, עוד בטרם קמה אף התנחלות אחת. מן הרמב"ם משתמע בבירור כי כל מלחמה בישראל — ואין חשיבות לנימוקים שניתנים לה: כלכליים, מדיניים, מוסריים — מסתתר מאחוריה עימות ניצחי בין אומות העולם לישראל על אותו מסר ייחודי שאנו נושאים עמנו ומביאים לעולם. מי מאתנו יכול להעריך מהי תרומתה הסגולית של תחושה כזו בתוך טנק? מי יעריך את תרומתם של חיילים **שיודעים**, ולא מן השפה ולחוץ, כי על ייחוד ה' הם עושים מלחמה?!

אסיים בדברים שבהם נפתח הערב, במסכת "עוקצים". המסכת כולה עוסקת בדיני קבלת טומאה. דברים חשובים, ורק הם, מקבלים טומאה.

המשנה עוסקת גם בשאלה מה דינם של דברים מרים, פסולת, שנדבקים לאוכל, האם גם הם יקבלו טומאה? — יש כאן משל חשוב: כוחות טומאה, כוחות הרשע בעולם, נאבקים נגד הטוב והחשוב. הערכים נלחמים נגד רס. יש לנו צבא גדול ואדיר, אך מספר הלוחמים, בפועל, מועט. הלוחמים הם העילית — שריון, חי"ר, חיל אוויר. העימות בקרב הוא בין שכבת העילית הזו, נציגי עם ישראל לבין כוחות החושך.

הורים יקרים, דברים כאלו אינני מרשה לעצמי לומר בכל הזדמנות. קשה לומר דברים כלליים, על עם ישראל וכלל ישראל כשהבן איננו. בדרך כלל — אני נרתע מלדבר על כך. במקומות בודדים בלבד אני מעז לומר: תהא נחמתכם בכך. הוא היה בין אלו שתרמו את התרומה הסגולית למען ישועת ישראל, ואין זה דבר של מה בכך. אני מדגיש זאת גם משום שאני יודע מה קיבל בין כותלי הבית הזה: מסירות נפש למען עם ישראל איננה חידוש במשפחתכם. רק מי שקיבל אהבה, חום ומסירות בבית, יכול להעביר זאת גם לזולת. ולא רק לחבריו, אלא גם לרבותיו.

אנו רחוקים אמנם מגאולה שלימה, אך אני וחברי עברנו תקופה ארוכה שבה חלמנו להיהרג בארץ-ישראל ולא בחוץ לארץ ולכן אני יכול להעזיז ולומר: בנחמת ציון תנוחמו. שימרו על תחושת האהבה שייחדה את הבית הזה. יתן לכם הקב"ה את הכוח לשאת במאמץ הגדול שנדרש לשם כך, לתפארת ישראל.

והקב"ה יגדור פרצות עמו ישראל ולא נדע עוד שוד ושבר בגבולנו ובילע המוות לנצח.

הכנות למסדר בוקר בטירונות.

צדיקים במיתתם קרויים חיים*

הרב חיים דרוקמן

אנחנו התאספנו כאן, לזכרו של קדוש, קדוש אמיתי, קדוש בחייו וקדוש במותו, אשר עליו ועל חבריו נאמר: "אין כל בריה יכולה לעמוד במחיצתם". על כן המלים שלנו, הדברים שלנו הם דלים מאד, מגמדים מאד, ואינני מרגיש שאני מסוגל לומר את מה שבאמת צריך לומר, את מה שראוי שיאמר עליו.

רם היה בחור מיוחד, מן המעולים שבחבורה. אני זוכר שהוא הגיע ילד וכבר אז בלט. כילד בלט בבגרותו. הוא בלט ברצינותו, בצניעותו, בשקידתו. הצבור היושב פה מכיר את הישיבה התיכונית אופייה ובעיותיה.

אנו מברכים על כך שתלמיד עושה את המוטל עליו, ולומד את אשר צריך הוא ללמוד. רם עשה מעל ומעבר למוטל עליו. הוא בלט בשקידתו מהשנה הראשונה ללמודיו בישיבה. את מרבית זמנו הפנוי הקדיש ללמוד התורה. בכל זמן פנוי ניתן היה למצוא אותו בישיבה הגבוהה. במקביל בלט רם בדקדוקו במצוות וביראת השמים שלו. מנסיוני בישיבה אני יכול לגלות כי לא פעם מסתכלת החברה על בחור כזה בעין רעה, כאל אדם המחזיק מעצמו "צדיק", מתנשא ומתנפח. רם זכה להערכה הכללית של חבריו מפני שהם ידעו שהתכונות הללו אמתיות. ואמנם, זו היתה אחת התכונות המאפיינות שלו — הוא היה איש אמת. הוא התקומם נגד גלויי אי-צדק ועוול. מגמתו היתה חיובית, תמיד רצה לתקן. אני זוכר שפעם היתה לו טענה נגד מורה. הוא חשב שהמורה לא היה בסדר, הלך והעיר לו. המורה הסביר לו, אך רם לא השתכנע ועמד על שלו. כעבור חצי שנה בא רם לאותו מורה ובקש סליחה ואמר: "הגעתי למסקנה שאתה צדקת". מורי ורבותי זה לא רגיל, אבל כזה הוא היה.

היה לו לב טוב, הוא דאג לא רק לעצמו, כמה עזר לחבריו בלימודים כמה היה מוכן להקדיש לחברים ולחניכים. רם הרגיש צורך לתקן, היו לו שאיפות לשלמות, שהוא יעלה ויתעלה ויהיה שלם יותר, אבל שאיפותיו ומרצו הופנו גם כלפי אחרים. לא פעם היינו מזכירים את דברי הרב קוק וצ"ל — "הצדיקים הטהורים אינם קובלים על הרשעה אלא מוסיפים צדק. אינם קובלים על הכפירה אלא מוסיפים אמונה. אינם קובלים על הבערות אלא מוסיפים חכמה". רוצה שלא תהיה רישעה תוסיף צדק, תרבה צדק, כואבת לך הכפירה, תרבה אמונה. מפריע לך הבערות, תוסיף חוכמה,

* דברים שנאמרו באזכרה ביום השלושים.

זו הדרך היחידה. זה גם היה הקו שהנחה את רם: להוסיף צדק, להוסיף אמונה ולהוסיף חכמה, קודם כל הוא בעצמו ביחס אליו ומתוך כך בכל מקום שרק יכול היה. ואכן היתה לרם השפעה מרובה וברוכה על חבריו, עוד בהיותו אצלנו.

כשסיים רם את למודיו אצלנו פנה באופן טבעי לישיבת הסדר. על דרכו זו אמר נציג הצבא בהלוויה: "רם בחר בדרך של למוד תורה ושירות העם". יפה הדבר הדבר שגורמים, שבתודעת חלקים ניכרים מהצבור אינם נתפסים בהכרח כקשורים ומשלימים, הצטרפו אצלו יחדיו. ואולם רם תפס את הדבר אחרת. לא היה כאן שלוב או צרוף, אלא שתי פנים של אמת אחת. הוא בחר בדרך של התורה השלימה הכוללת מצוות שבין אדם למקום, מצוות שבין אדם לחבירו ומצוות שבין אדם לארצו, לעמו ולמולדתו. מסירות נפשו הייתה על התורה כולה ואצלו הביטוי "התורה כולה" כלל גם את היחס למדינה ולצבא, מתוך ראייה של התורה בשלמותה. אי אפשר לשכוח את הגלויה האחרונה ששלח להוריו מן המלחמה המעידה כיצד נתפסה המלחמה אצלו — "מלחמה על יחוד ה'".

אנחנו איננו יודעים חשבונות של מעלה אבל דבר אחד אנו יודעים, שהחיים הם תפקיד, שהחיים הם שליחות. יש מי שחי שנים ארוכות ואינו ממלא את שליחותו ותפקידו, ויש שחייו קצרים אך מלאים ואינטנסיביים והוא מבצע את שליחותו ואת תפקידו. חז"ל אומרים שרשעים בחייהם קרואים מתים כיוון שהם רואים חמה בזריחתה ובשקיעתה ולא מברכים יוצר אור ומעריב ערבים, חיים כאלה אינם חיים. לעומת זאת צדיקים במיתתם קרואים חיים, עד כדי כך שחז"ל אומרים שצדיקים במיתתם ממשיכים לברך ולהודות להקב"ה, ומביאים על כך את הפסוק: "יעלזו חסידים בכבוד ירננו על משכבותם רוממות אל בגרונם וחרב פפיות בידם". (תהילים קמט, ה).

כשאני חושב על רם הי"ד, נראה לי שזה בדיוק הביטוי ההולם אותו. רם עלה לשמים בסערת הקרב כשרוממות אל בגרונו וחרב פפיות בידו. הוא ממשיך לחיות, הוא ממשיך לברך, ממשיך לפעול וממשיך להשפיע, שאיפתו היתה להדריך, לחנך, להשפיע, ואכן הוא ידריך הוא יחנך וישפיע. לאורו יתחנך נוער רב לחיי תורה שלמים.

תורה עבודה וגמילות חסדים

הרב יוסי כפיר

"ושננתם לבניך" – אלו תלמידך וכן אתה מוצא בכל מקום שהתלמידים קרואים בנים, שנאמר: 'בנים אתם לה' אלהיכם' (דברים יד, א) ואומר: 'ויצאו בני הנביאים' (מלכים ב, ג, ג) וכי בני הנביאים היו, והלא תלמידים היו אלא מכאן, לתלמידים שהם קרויים בנים. וכן אתה מוצא בחזקיהו מלך יהודה שלמד כל תורה כולה לישראל וקראם בנים. שנאמר 'בני אל תשלו' (דה"י ב כט, יא). וכשם שהתלמידים קרויים בנים כך הרב קרוי אב, שנאמר 'ואלישע רואה והנה מצעק אבי אבי...' ואומר: 'ואלישע חלה... ויבא אליו מלך ישראל ויבך על פניו ויאמר: אבי אבי...' (ספרי ואחתנן).

חז"ל הטיבו לבטא את היחס הנוצר ומתקדם בין המלמד לתלמידו. בשעות רבות, בלילות ובימים, בימי חג ומועד ושבת בהם מתקיימת הפעילות החינוכית מתקרבים זה לזה הרב ותלמידו. לא רק יחידי סגולה זוכים ליחס זה, כפי שהיה אצל בני הנביאים, אלא אף ציבור גדול, כפי שהיה אצל חזקיהו מלך יהודה. ולא רק מצד המורה הדברים אמורים אלא אף מצד התלמיד, כפי שמביע זאת אלישע. ולא רק תלמידים מובחרים חשים תחושה זאת אלא אף מלך רשע כיואש מלך ישראל מבטא: "אבי אבי".

אמרו חז"ל בכל אדם מתקנא חוץ מבנו ומתלמידו. אף כאן השואת התלמיד לבן. במהלך תקופה ארוכה של הוראה לומד המהנך יותר ויותר שכשם שפרצופיהם אינם שווים – כך דעותיהם אינם שוות. כל תלמיד הוא אישיות בעלת רקע ואופי שונה מזולתו.

ובכל אחד יש לקיים דברי הפסוק: "חנוך לנער על פי דרכו". מובן שכאשר מדברים בחינוך כתה או מחזור שלם – ישנה בעיה: מצד אחד יש לשמור על דרך חינוך פרטית לכל פרט ופרט, ומצד שני יש לגבש רוח כתה או מחזור. כאשר משה רבנו עומד למנות את יורשו להנהיג העם הוא מבקש מהקב"ה: "יפקד ה' אלהי הרוחות לכל בשר איש עלה העדה". (במדבר כז, טז). מפרש רש"י: אלהי הרוחות – למה נאמר? אמר לפניו: רבונו של עולם, גלוי וידוע לפניך דעתו של כל אחד ואחד, ואינם דומים זה לזה – מנה עליהם מנהיג שיהא סובל כל אחד ואחד לפי דעתו. מהנך טוב בעבודתו החינוכית משתדל לישים תורה זאת על כל קשייה וסיבוכיה.

בין התלמידים הרבים שלמדו אצלי בלט במיוחד רם מזרחי הי"ד. מצד אחד בעל

אופי יחודי, התנהגות בוגרת יותר מהממוצע בחברתו. רצינות, יראת שמים, הקפדה יתרה בקיום מצוות והתמדה בלימוד תורה בולטים, בהשוואה לרמה רגילה אצל תלמיד בישיבה תיכונית. מצד שני מעורה בחיי המחזור, ער לבעיות החינוכיות הקיימות בכתה מגוונת באוכלוסייתה, בעלת תלמידים ברמות שונות ובעלי רקע שונה.

רם היה מודע לחולשותיו של אדם צעיר בגיל זה ולרדידות המחשבתית הניזונה מעיתונות ומכלי התקשורת. הוא התקרב לחבריו, ניסה להשפיע ואף זכה להערכה רבה.

רם לא הסתכל על חבריו מלמעלה למטה. לא התגאה ברמתו ובאיכותו הגבוהים יותר ולכן כה העריכוהו. אף בהיותו בישיבת ההסדר כתב אלי ובקש לשמור קשר עם בני המחזור ולחלוק עימם מהתורה שספג בין כותלי הישיבה. הוא הכיר בכל ישותו שלעולם שרירים וקיימים דברי חז"ל שכה הטיבו להכיר את נפש האדם: "בני אם פגע בך מנוול זה – משכו לבית המדרש. אם אבן הוא – נימוח. ואם ברזל הוא – מתפוצץ".

ואכן עיננו הרואות, בחורים שהיו ככל הנערים אך השקיעו עצמם בכל לבם ובכל נפשם בלמוד תורה ובהליכה בדרכיה – והנה הפכו לאנשים אחרים: מחונכים, מנומסים, עדינים, ובעלי דעה והבנה, יודעים דרכם ומטרתם בחיים.

לומדים אנו בשבתות הקיץ פרקי אבות, נאמרים בישיבה שיעורים מיוחדים בפרקים מופלאים אלו. והנה בהתבוננך באישיותו של רם מזרחי הי"ד הנך מוצא שבחיו הקצרים רבות באו לידי ביטוי רבים מהרעיונות המובעים במשניות אלה. על כגון זה אמרו חז"ל: האי מאן דבעי להוי חסידא, לקיים מילי דאבות. הנה למשל, המשנה השניה בפרק הראשון: "שמעון הצדיק היה משיירי כנסת הגדולה, הוא היה אומר: על שלושה דברים העולם עומד: על התורה על העבודה ועל גמילות חסדים.

על התורה:

"רבי אלעזר אומר: הווי שקוד ללמוד תורה...ודע לפני מי אתה עמל" (אבות ב, יד) "רבן יוחנן בן-זכאי היה אומר: אם למדת תורה הרבה אל תחזיק טובה לעצמך כי לך נוצרת" (אבות ג, ח) "רבי יוסי אומר: התקן עצמך ללמוד תורה שאינה ירושה לך" (אבות ב, ג). לצערנו ההתמדה הגדולה בתורה מתוך חשק ואהבה אינם נחלתם של רבים מבני הישיבה התיכונית. רם בלט בתחום זה מיד עם הגיעו לישיבה. שעות רבות אחרי שעות הלימוד הרשמיות יכולת למצוא את רם יושב בביהמ"ד, לו הצצת לספרים בהם עיין היית רואה שתחומי לימודו רבים הם. לא רק לימוד בחומר הנלמד בכתה, אלא ספרי הלכה ומחשבה שונים ומגוונים. בתקופה מאוחרת יותר, החל רם להשתלב בלימוד בישיבת ההסדר אור עציון. בהיותו בין בני הישיבה הבוגרים הרגיש עצמו בן בית באהלה של תורה. אך רם לא למד רק עבור עצמו אלא זכר תמיד את דברי רבי ישמעאל הלומד על מנת ללמד, מספיקים בידו ללמוד וללמד (אבות ג, ה) ולכן עזר בשמחה לבני הכתה שהתקשו בלימודים. כל תלמיד ידע תמיד שרם מוכן לסייע בחפץ לב.

על העבודה:

"תניא: 'לאהבה את ה' אלהיכם ולעבודו בכל לבבכם', אי זו היא עבודה שבלב — הוי אומר זו תפילה (תענית ב) אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן כל הנפנה ונוטל ידיו ומניח תפילין וקורא ק"ש ומתפלל, — מעלה עליו הכתוב כאלו בנה מזבח והקריב עליו קרבן שנאמר: ארחץ בנקיון כפי ואסובבה את מזבחך ה'" (ירושלמי ברכות).

"ואני תפילתי לך ה' עת רצון אימתי עת רצון: בשעה שהציבור מתפללים" (ברכות ח). "אמר ר' יהושע בן לוי: לעולם ישכים אדם לבית הכנסת כדי שיזכה וימנה עם עשרה הראשונים שאפילו מאה באים אחריו, נותנים לו שכר כנגד כולם" (ברכות מז).

רם היה בין המשכימים לבית הכנסת לתפילה בציבור. תפילתו בלטה בדביקותה, ברצינותה, חשת שאכן מרגיש הוא לפני מי הוא עומד. יחסו לתפילה היה גולת כותרת ליחסו לקיום מצוות בדקדוק בכלל. לא היה נרתע מפני המלעיגים עליו בעבודת ה', התמדו ועיקביותו הביאו ליחס של הערכה עמוקה גם מצידם של תלמידים שלא הגיעו לדרגתו.

ועל גמילות חסדים:

"אמר רבי אלעזר: מהו שנאמר פיה פתחה בחכמה ותורת חסד על לשונה, וכי יש תורה של חסד ויש תורה שאינה של חסד? אלא תורה לשמה — זו היא תורה של חסד ושלא לשמה — זו היא תורה שאינה של חסד" (סוכה מט). תורתו של רם היתה תורת חסד, תורה לשמה. כבר סופר על הרגלו לעזור לתלמידים בלימודים. רם היה פעיל זמן רב בסניף בנ"ע בשכונה בה היה צורך להשקיע השקעה עצומה למשוך את הילדים לסניף, ולחנכם לרעיונות תורה ועבודה. רם הכיר בחשיבות הדבר והשקיע בכך את כל מרצו. גם בתחומי חסד אחרים היה פעיל כגון עזרה לנזקקים ויצירת קשר עם יחידה צבאית במסגרת הסניף. רם סיפר לי על משלוח מנות שהביאו ליחידה צפונית מרוחקת בה אני משרת שנים רבות.

גמילות חסדים היא בין הדברים שאדם אוכל פרותיהם בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא. בודאי אף תכונה זאת — הביאה לכך שחבריו כה אהבוהו. רם הסתלק מאיתנו במלחמת מצוה לעזרת ישראל, במותו בא לידי ביטוי שיא של גמילות חסדים לתושבי הגליל בפרט ולתושבי הארץ בכלל. בעבודתו החינוכית מאירה לנו דמותו של רם ונותנת תעצומות נפש בעמל הקשה. השיגיו בתחומים רבים בימי חייו הקצרים משמשים כמופת לחניכי הישיבה.

יבוש קנה תותח לקראת תרגיל חטיבתי.

קריאת התורה בחול-המועד סוכות בחולות סיני.

רעות*

זהר גבירצמן

עומד אני פה ביום השלושים לנפילתו כדי להזכיר את רם ולספר עליו מנקודת מבט של חבר. רעיונות גדולים יגידו כבוד הרבנים, אני בתור חבר רוצה לספר דברים קצת יותר אישיים: מי היה רם בשבילי, איך אני מכיר אותו, ואיך אני מרגיש בהסתלקותו.

אשתקד למדנו רם ואני בחברותא. אך לא היתה זו חברותא במובן המצומצם של המלה. חוץ מן הלימוד המשותף עשינו כמעט כל דבר ביחד. טיילנו בכל חלקי הארץ, שוחחנו על אידיאולוגיה והשקפת עולם, וסתם פיטפטנו על כל מיני ענייני חולין, כמו שני חברים טובים.

אחד הדברים שרם אהב מאד ללמוד הוא דווקא אותו קטע בספר הכוזרי שבו מתאר רבי יהודה הלוי את החסיד. החסיד הוא האדם האידיאלי, שמצליח לשלב חיים טבעיים בעולם הזה יחד עם חיי רוח עשירים. במבט לאחור ובניתוח קצר של אישיותו אני מבין טוב יותר מה גרם לו לרם הזדהות פנימית עם קטע זה בכוזרי. גם רם ניסה, והצליח במידה רבה, לחיות חיים טבעיים בעולם הזה בשילוב עם חיי רוח במלוא מובן המלה. רם אהב לחיות. הוא לא היה מאותו סוג של בחורי ישיבות המתנזרים ומנתקים עצמם מחיי העולם הזה. רם אהב לשמוע שירים יפים ולקרוא ספרות יפה. הוא אהב לטייל ולראות דברים חדשים ומקומות חדשים. במשך השנים האחרונות הספקנו לטייל יחד באופן שיטתי כמעט בכל חלקי הארץ. רם גם אהב לעסוק במלאכת כפיים, והיה עובד בחריצות בכל הזדמנות שהיה נדרש לכך. בין אם זה היה כשעבדנו על מנת להרוויח מעט כסף ובין אם זה היה במחנות בני עקיבא או בצבא.

אולי הדבר החשוב והבולט יותר מכל דבר אחר באישיותו, היו דווקא החיים החברתיים העשירים שלו. כל אחד מאיתנו יכול לספר שבכל מקום שהגענו, בטיולים, במחנות או בצבא, תמיד היה רם פוגש מישהו שהכיר. הוא יצר קשרים עם אנשים בכל מקום ותמיד התעניין לשמוע ולדעת מה עושה כל אחד ומה נשמע בכל מקום. אבל יחד עם הרצון שלו לשמוע ולדעת, תמיד נוהר והשתדל להימנע מסתם רכילות ולשון הרע. מעורבותו החזקה בחיי החברה ובעניינים היומיומיים, לא פגעה

* דברים שנאמרו באזכרה ביום השלושים.

בלימודיו התורניים. הוא שילב חיי תורה ועבודה, חיי ישיבה ושירות בצבא. דמות החסיד של רבי יהודה הלוי עמדה לנגד עיניו ולעולם השתדל למצוא את ההארמוניה שבין חיי הרוח והגשם.

רם אהב ללמוד בספר "מסילת ישרים". גם דברי מוסר אלה מתאימים מאוד לאישיותו. היו בו ברם הרבה תכונות של צידקות, של אושר פנימי ותמימות. הוא הקפיד במצוות, התפלל בדביקות, ניסה להימנע מרכילות ולשון הרע, ותמיד היה מוכן לעזור לאחרים. קשה לי להיזכר במקרים שסתם סירב לבקשה של חבר. היה לו קשה להגיד "לא". תמיד היה דן כל אדם לכך זכות, ומעולם לא ניסה לחפש מומים באחרים. הוא ניזהר מכל מיני דברים קטנים, יומיומיים, שרבים מאיתנו נכשלים בהם, דברים שאדם דש בעקביו. רם היה בחור תמים, ואולי אפילו קצת נאיבי, הוא לא ידע לשקר אפילו בפרטים הקטנים שאין מייחסים להם חשיבות בחיי היומיום. בגלויה ששלח הביתה הוא הזכיר שמלחמתנו היא על קידוש ה', הוא גם נפל על קידוש ה'. בתור חבר אני מעיד עדות נאמנה, שלא רק בתכונותיו היה תמים, אלא גם באמונתו. היתה לו אמונה חזקה ותמימה. מתוך היכרות טובה עמו אני יכול לומר בפפה מלא, שלא סתם כתב מה שכתב בגלויה האחרונה ששלח הביתה. רם האמין בדרכו בכל נפשו, כמו שאמרו רבותינו "אפילו נוטל את נפשו".

במעמד זה רוצה אני להפנות כמה מילים במיוחד אל ההורים והמשפחה הקרובה. ידוע הדבר שלפעמים חברים מכירים את החבר/הבן מזוית קצת שונה מאשר המשפחה. דווקא כחבר אני רוצה לספר לכם איך ראיתי אני את הקשר שלו אליכם. ודאי שכל אדם קשור מאוד למשפחתו, אבל נדמה לי שאצל רם זה בלט במיוחד. הקשר האמיץ של רם לביתו ולמשפחתו בא לידי ביטוי בכל מיני הזדמנויות שהיינו רחוקים מהבית. כל אחד אוהב לטלפן הבייתה מן הצבא, אבל לא כל אחד היה מוכן להשקיע כל כך הרבה מאמצים בחיפוש אחרי הטלפון ובהמתנה ארוכה בתור, רק כדי להודיע בבית שהכל כשורה ואין מה לדאוג. כולם יודעים שרם היה זה שהצליח יותר מכולם להשיג תמיד את הטלפון.

כל אחד אוהב לחזור הביתה עייף ומיוזע אחרי טיול ארוך בגליל או בגולן, אבל עוד לא ראיתי אחד כמו רם שהיה מוכן לעמוד בשעות מאוחרות של הלילה בצידי הכבישים, ובמרץ כה רב לנסות לתפוס טרמפ כדי להגיע עוד באותו לילה הביתה. פעמים רבות כשסיימנו טיול ארוך בסיני או בנגב, הצעתי אני לסור לצד הדרך ולישון, ולנסות להגיע הבייתה למחרת, אבל רם בעקשנות רבה מעולם לא ויתר אפילו כשהגענו לירושלים אחרי לילה שלם של נסיעות וטלטלות.

רם אהב את הבית והיה קשור מאוד למשפחתו הוא אהב מאד לקפוץ לביקורים תכופים גם אצל אחיו ואחותו.

על מותו של רם שמעתי מפיו של קריין החדשות על רקע הדי התפוצצויות מסביב. בהלוויה ובשבעה לא היה בידי להשתתף. אבל ממה ששמעתי מחברים שהשתתפו בהלוויה ובניחום האבלים, ומתוך מה שראיתי אני אחר כך, רוצה אני לומר בפני כולם, שהתרשמתי מאוד מן הליכוד המשפחתי החזק שלכם. הקשרים האמיצים שביניכם ודאי עזרו בעת צרה.

יחד ישבנו בישיבה ביום הראשון לקרבות, יחד גוייסנו וישבנו בכוח עתודה בימים הראשונים של המלחמה. כל הזמן ניסינו לברר מתי ואיך ניכנס ללבנון, מה בדיוק

נעשה? לאן נגיע? ואיך ניתרום אנחנו את חלקנו בלחימה?, באופן מקרי לחלוטין התחלקנו לכל הגדודים בגיזרה, כל צוות הגיע למקומו החדש, כל אחד לטנק שלו. אבל השיבוץ השרירותי התגלה כגורלי, רם שובץ בטנק הסמג"ד ונפגע בהיותו בטנק המוביל בראש הכח הפורץ קדימה לעבר כביש ביירות-דמשק. על כולנו רובצת ההרגשה הקשה שכל אחד יכול היה להיות במקומו, אבל כיהודים מאמינים אין אנו נכנסים לחשבונותיו של הקב"ה — הכל בידי שמיים! יודע אני שרם האמין בכך, ובלב שלם אנו צריכים לומר: "ברוך דיין אמת" "יהא שמייה רבה מבורך"!!

טיול למכתש רמון, עם סיום הלימודים בישיבה התיכונית "אור-עציון".

טיול למדבר יהודה, תשל"ח.

מסע בני-עקיבא למכתשים, תשל"ז.

רמי*

אסף כהן

כשאני בא לדבר על רם קשה מאוד להחליט מניין להתחיל. בכלל, כיצד אפשר בכמה דקות לתאר אדם, במיוחד כשמדובר באדם קרוב שהכרת לפני ולפנים. בחודשים האחרונים זכיתי ללמוד עם רם בחברותא. ללמוד בחברותא זה בעצם חיים משותפים, שעות רבות של ביחד, ולא רק בלימוד. כשלומדים בחברותא נעשים מרצון או שלא מרצון, לשותפים כמעט מלאים לחיי החבר. לומדים להכיר את אופיו, את בעיותיו, התלבטויותיו, את רגעי השמחה ואת רגעי העצב, ואולי זה חשוב מכל – את חיי השגרה היום יומיים. מהיכרות כזו צומחת דמות שקשה לפרוט אותה לתכונות, קווי אופי. הכל זה דבר אחד, אישיות אחת. אני רוצה בכל זאת לנסות, בקיצור, לעמוד על כמה קווי אופי אופייניים, כמו שאני הכרתי את רם. הדבר הראשון – רם היה ישר, ישרות עקבית בכל מצב, בכל תחום, ישרות תמימה שלפעמים היתה נראית בעיני החברה שמסביב אפילו קצת נאיבית. אבל אצלו זה היה ככה, בלי פשרות, בלי ויתורים. הוא היה ישר בעצמו, וכמו שהזכירו הוא דרש גם מאחרים. היה קשה לו מאוד להסתגל לרעיון שיש דברים שאינם צודקים, דברים שנעשים בצורה שאינה הולמת. הכל זוכרים – בצבא, בטירונות כל פעם שהיה איזה מקרה שנהגו בנו בצורה שהיתה נראית לא הוגנת, או שלא כראוי הוא היה הראשון שתמיד עמד על זכותנו, הראשון שתמיד לא היסס, אפילו שזה היה גורר עימותים, אפילו שהיה נענש על כך לפעמים. הוא היה הראשון שנלחם, כשראה עיוות או איזה אי צדק, אפילו כשאחרים פחדו להגיב ולהתקומם, הוא דווקא התקומם. אבל רם ידע לא רק לדרוש מאחרים, הוא ידע גם לבצע בעצמו. אותה ישרות פנימית טבעית הינחתה אותו גם בחיי היום יום, ביחסים שבין אדם לחבירו, וגם באותם שבין אדם למקום. מי שראה אותו בתפילתו ידע – זו תפילה ישרה, תמימה, פשוטה, בלי התחכמויות.

נהגנו בזמן האחרון לסיים את הסדר בעיון בפרקי "מוסר אביך" של הרב זצ"ל. הקטע האחרון שעסקנו בו היה קטע בו הרב מתאר את עבודת ה' מתוך הכרת טובה, הכרת טובה פשוטה וברורה, למי שמחיה בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית. הפיסקה הזאת תפסה מאוד את רם ואין זה מפתיע, הוא הזדהה מאוד עם הדברים

* דברים שנאמרו באזכרה ביום השלושים.

האלה, בשבילו זה הכל היה טבעי ופשוט, הכרת טובה פשוטה לקב"ה. הכרת טובה, עין טובה, רוח טובה, לעולם מחיין, תמיד שמח. לעולם רואה את הטוב שבכל דבר, בכל אחד. לא פלא שהיו לו כל כך הרבה חברים ומי לא היה חבר שלו? בכל מקום, בכל חברה — תמיד היו לו מכרים וידידים. ומי שלא הכיר אותו לפני כן, מספר דקות אחר שנפגש אתו, כבר היה חבר שלו. דאג תמיד גם לשמור על הידידות, להתעניין בחברים, בשלומם.

בימים האחרונים בלבנון השתדל רם בכל הזדמנות לבקר תמיד את החברים גם ביחידות סמוכות. אפילו באותו בוקר של היום שיצא לקרב האחרון, מצא הזדמנות להגיע לגדוד שלנו, שחנה מספר קילומטרים בסמוך לגדוד שלו, להתעניין במצב החברה למסור ד"ש. אולי בלי שהיה מודע לכך — בא להיפרד. כי זה היה כל כך טבעי. מעולם לא היה הולך בלי להגיד שלום לחברים, בלי ליטול את ברכת הדרך. גם היה חזק בגופו. כושרו הגופני הפליא גם את המפקדים, הרגילים שכושרם של בחורי הישיבות ירוד. אבל רם לא היה כזה. רם ניצל את הכוח שלו, ניצל אותו לעזור לחלשים, ולמי שהתקשה. אם היה מסע אלונקות או סתם איזה מסע מזורז, אם הרמת את היד תמיד ידעת שיש מי שיבוא, שיש מי שיעזור. לראות את רם שלא מתחת לאלונקה או מבלי איזה פק"ל כבד על הגב, היה דבר נדיר מאוד.

עוד נושא שהעסיק אותו מאוד היה ארץ-ישראל. אהבת הארץ שרכש גם בטיולים גם בספורים בכל חלקי הארץ, גם בעיון בהלכות המיוחדות לה, לימוד של היסודות המחשבתיים של ארץ-ישראל. כל זה השפיע עליו השפעה מכרעת. הנושא התחיל להעסיק אותו עוד כשלמד באור עציון, ומאז לא הפסיק לעסוק בו. העסוק המעמיק בנושא של ארץ-ישראל נתן את אותותיו במיוחד בזמן האחרון — בזמן המאבק למניעת הנסיגה מימית.

רם היה אדם נוח ושקט. קשה עד מאוד היה לו להיאבק בצורה כל-כך קיצונית. וגם מתוך עיון ומחשבה הוא סלד מכל מאבק פיזי, עם חיילים ואפילו עם מי שאינם חיילים, אבל בכל אופן הוא הרגיש צורך להזדהות עם המאבק. ובאמת הוא נטל חלק במאבק עד הרגע האחרון. וכשבאו חיילים לפנות את הדירה שבה הוא היה, אז פשוט הוא קם, הלך, אפילו אמר מלה טובה לחיילים, ועלה לאוטובוס בדמעות.

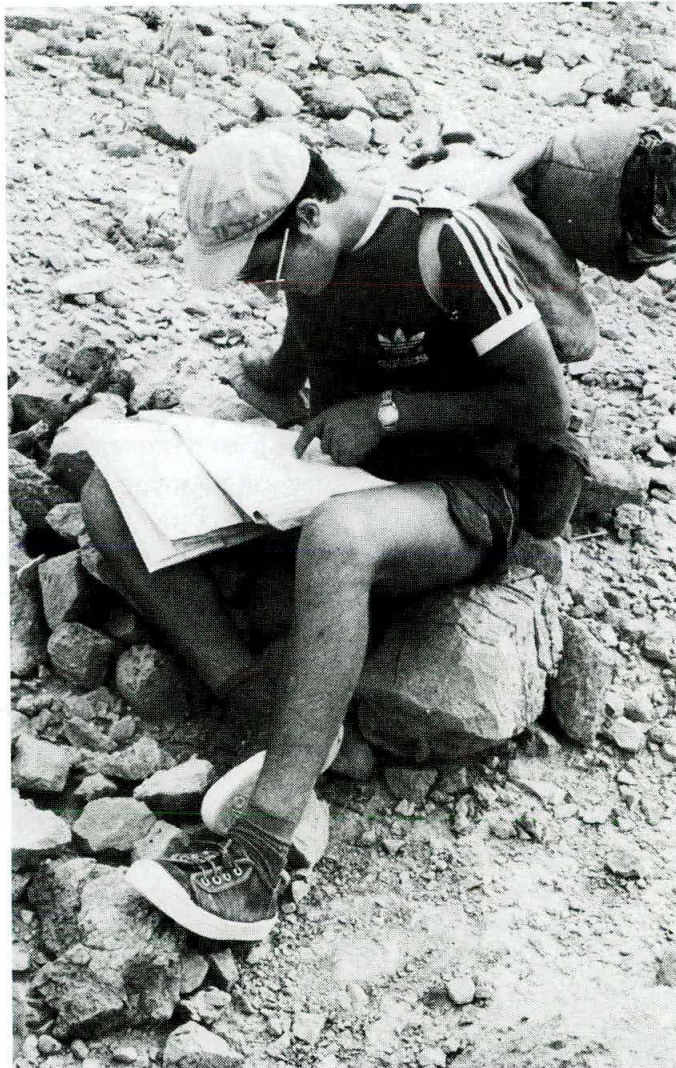
לפני שיצאנו למלחמה, מרגע שפרצו הקרבות עד שגוייסנו, היה רם חסר מנוחה מאוד. איך אפשר שכולם נלחמים ואנחנו יושבים כאן? במלחמת מצוה כתוב: "הכל יוצאים", "הכל" — אז מה אנחנו עושים פה?! גם אחר שגוייסנו היתה תקופה, שישבנו בהמתנה לקראת שיבוץ, שוב רמי לחץ, מתי יוצאים, כמה זמן עוד נשב, אנחנו לא תורמים פה. בכל הזדמנות טרח להדגיש שאנחנו יושבים באפס מעשה, בזמן ששם זקוקים לעוד עזרה.

רם נכנס ללבנון מספר ימים לפני. כשנפרדנו אפשר היה לראות את הסיפוק שזכה להיות שותף למצוה של מחיית עמלק. הוא לא הסתיר את הדאגה מן הסכנות. כל מי שהיה באותו מעמד יכול להעיד שראו על רם כי מלחמה היא מלחמה, והוא ידע והיה מודע לכך, אבל אם ברור שצריך לעשות אז ברור ואז "בכל לבבך ובכל נפשך", אפילו נוטל את נפשך. המלים האחרונות בהן נפרדנו לפני שהוא יצא היו באופן טבעי שנחזור בקרוב ללמוד.

דיברנו הרבה גם על העתיד. הוא תמיד הדגיש כי לדעתו הצורך הדחוף ביותר

היום, שאליו צריך להקדיש את מירב המאמצים זהו – חינוך. בזה ראה את יעודו, בזה עסק במידה רבה גם בחייו. לחנך כמו שהוא רצה עד הסוף – לא זכה. אבל הרבה למדנו אנחנו, החברים ובעצם כל הסובבים אותו, מרם. הרבה למדנו והרבה לא זכינו ללמוד. חז"ל אומרים: "אין עושים נפשות לצדיקים, דבריהם הם זכרונם", ובזה "צדיקים אף במיתתם קרויים חיים".
אנחנו נזכור את רם בכך שנמשיך את דרכו כפי שהוא התחיל אותה – ולא זכה, ואנחנו לא זכינו שיסיים.

יהי זכרו ברור.

"מחפש מוצא", בטיול בתקופת הישיבה התיכונית.

במקום קינה

בנצי נמט

ערב חג השבועות כשבועים לפני פרוץ מלחמת שלום-הגליל, נדברנו רם ואני לפקוד קבר-אבות במערת המכפלה. משך זמן הנסיעה התווכחנו בלהט על הנושא עליו עמד רם לדבר כשבוע לאחר מכן בשבת התנועה בבני עקיבא.

רם החליט לדבר על הנתניה, על עזרה הדדית, על גמילות חסד. מדבריו הבנתי שהוא מתכוון לגשת לנושא ישירות ובלי התחמכויות. הפטרתי אז כבדרך אגב שיש לחשוש שמא הנושא "לא אהוד" כל כך אצל בני הנוער ואולי כדאי להשתמש באמצעים אחרים ולהגיע אליו בעקיפין. רם לא הסכים, הוא טען בתוקף שיש לאמר את הדברים בצורה ברורה ומפורשת: יש ללמוד וללמד לתת.

לא היתה זו הפעם הראשונה, ששמעתי ממנו על הנתניה. הספר "מכתב מאליהו" אשר בו הפרק "כח הנתניה", היה בדרך קבע בין הספרים ששכנו על מדפו בחדר, לא בחנית מונח ועומד אלא נלמד ונערך. לא פעם היה חוזר על רעיונות שלמד בספר, על קטעים שהרשימו אותו. וידעתי אז שכשרם מתפעל ונהנה מאלה, ההנאה היא לא רק מהגילויים ומהרעיונות, אלא ששיקפו הדברים זרמים פנימיים באשיותו, היו הרעיונות ניסוח של הרהורי לב ממושכים, רצונות כמוסים ומשאלות.

ולא זו בלבד שהיה נאה דורש אלא גם היה נאה מקיים. אם בהדרכה בבנ"ע בעיריית-פיתוח ובסניף בקעה בים, הדרכה שהשאירה רושם רב גם עם עבור השנים, ואם, ואולי בעיקר, בתחומים האישיים היומיים במשור יחסי האנוש. תחומים אלו הרחוקים מאור הזרקורים הינם תחומים בהם אדם נבחן בכל רגע ורגע מבחן של אמת, מבחן החיים.

חדרו של רם בישיבה היה מן הנודעים בהכנסת האורחים. כמעט בכל ערב היו מגיעים אליו אורחים-חברים כדי להיות בחברתו, ולא בכדי — עם רם אפשר היה לדבר על הכל, הרגשת נח להפתח בפניו. מעולם לא נתן לך הרגשה של התנשאות, מעולם לא סיימת שיחה איתו כשאינך מעודד, ולא רק בישיבה. בסניף בשבת עם סיום התפילה היית מוצא אותו מוקף חברים באמצע שיחה ערה, או מוקף חניכים צעירים שמתווכחים איתו על "הסדר" כן, או "הסדר" לא, על שירות לאומי, או צבא, מלבנים ומבררים. קשה להגדיר ולאמר מה היה הגורם לכל אלה, אבל בדבר אחד אני משוכנע: הפשטות והטבעיות היו דגלו בכל שיחה. באותה רצינות ופתיחות שדיבר עם חבר קרוב על ענין אישי, ידע לדבר עם חניך צעיר על בעיה פשוטה. אותו חום והזדהות שהעניק לחברים קרובים ידע לחלק לאנשים שנפגש עימם דרך מקרה בצבא או בבנ"ע.

מעולם לא כפה דעתו עליך, אלא קיבל את דבריך בצורה פשוטה. מעולם לא חשת שהוא מנסה לשנות אותך, להטיף לך, או להיות מעליך. נוספה על כך לחיצת ידו החמה, הטפיחה על השכם והחיוך המדבק שידע את סודם ואת השפעתם. רם היה מאותם מעטים ששיג ושיח להם עם כל גווני החברה, מהמרכז ועד לשוליים. רגיש למצבים שנקלע אליהם אדם, עד למצוקות. מיזוג של מחויבויות ומשיכות שימשו בו. מחד היה איש חברה מוקף חברה, ומאידך קשור מאד לבית, קשור להוריו שיחיו, קשור מאד למשפחה. מחד אוהב את הטיוול ואת היציאה לטבע אהבה עזה ומאידך שוקד על לימודו, שקוע בתורתו.

בישיבת אור-עציון היה מן הדמויות המרכזיות שבמחזור. חבר של כולם, עד שנדמה היה שלרם יש פינה מיוחדת בלב לכל אחד ואחד. היה זה אך טבעי שאליו יפנו בבקשה לשאת דברים בשם המחזור המסיים. הוא דיבר אז על לימוד תורה לשמה בלי ציונים. על הצורך שכל לומד תורה ישאף ללמוד "לשמה". הוא, שגמו' בשביעית את למודי התיכון ובשמינית למד בישיבה הגבוהה, ידע יותר מכולנו מהו טעמה של תורה לשמה. היתה בו רצינות מיוחדת. בשבת בעת הדימדומים ישבנו ושרנו בבית המדרש שירי שבת שקטים ספק בחינת תפילה, ספק עצב על הסתלקות השבת, כבחורים צעירים לא הבנו כמה אפשר לספוג ולקבל מאותה שעה קצרה של שירה בדימדומים בעת רעוא-דרעווין, ולכן היתה המולה מסביב. רם היה יושב בעיניים עצומות ונתלה בשיר, במנגינה ובמילים, כאילו סופגם בקירבו – ונפשו מתעלה. זה היה רם חבר של כולם, הרבה מעל כולם.

תחילת מלחמת של"ג, לאט לאט מתברר שמדובר במלחמה והלב חרד. שמועות נפוצות על השגים ועל נפגעים ורם סוער, לא שקט, "מתי גם אנחנו נקח חלק במלחמה?" כל שמועה על גיוס קרוב מרגיעה משהו, משחררת מלחץ ההמתנה. מגיע צו גיוס. רם נפרד מהחברים בישיבה, מטלפן הביתה להרגיע, אנו יוצאים יחד לכיוון האוטובוס. מפטטים בדרך על דברי ראשי הישיבה לפני היציאה.

הזמן עובר מהר ומגיעה השעה לנסוע. הוא לוחץ לי את היד ארוכות. ההרגשה כבדה ואז הוא אומר לי: "אל תשכח למסור ד"ש לחברה", ואני רואה בו עננה של דאגה... נפרדנו בטפיחה חברית על השכם כמו שרק רם יודע, ואז מגיעה הידיעה המרה שרם מסר נפשו והלב מסרב להאמין, ואני יודע שהטוב שברעים נקרא לישיבה של מעלה, שהמעולה שבנותנים הקריב את היקר מכל.

ואני משתדל לספר על דמותו במשפטים קצרים ומצמצמים והלב מרגיש בחלל שנוצר...

אחי — רם*

איציק מזרחי

להספיד את רם, לדבר עליו בלשון עבר — ממש בלתי אפשרי. אין חוש בו אפשר לקלוט שרם איננו כאן אתנו עוד, שמעכשיו מדברים עליו בלשון עבר. אמנם לדבר על מעשיו של רם דווקא קל, שכן מעשיו היו נושאים תמידיים לשיחה, ולא בכדי. פעמים רבות דיברתי עליו כאח הגאה באחיו הקטן. אבל עכשיו זה שונה, כל המילים שבעולם לא יוכלו לתאר ולהגדיר את רם. כל המילים הקיימות בכל צורות הצירוף שלהן, מצמצמות את רם, ועל כן ראוי היה יותר לשתוק, בבחינת "לך דומיה תהילה". אבל לשתוק אי אפשר, כיון שרק בדרגה של אחרון הכהן אפשר לשתוק, ואנחנו קטנים והצעקה מתפרצת החוצה.

ישנן כמה דרגות בצעקה. הדרגה הפשוטה היא בכי, גם היא חיונית, ולכן אמרו חז"ל שלושה ימים ראשונים לבכי. אך הדרגה היותר גבוהה של צעקה, היא הצעקה האומרת: "לא לשוא היה קרבנך". כאשר בית המקדש היה קיים, הקריבו היחיד והציבור קרבנות על המזבח. פעמים רבות צעקו הנביאים על המקריבים שאת העיקר שבהקרבת הקורבן אינם עושים. ומהו העיקר? העיקר הוא שירגיש כל אדם כאילו הוא הקורבן הנשרף ועולה השמימה. אז יתן את ליבו לשוב בתשובה שלימה ולהידבק בקב"ה. רק קורבן המביא עמו תשובה שלימה והקרבה אל ה' הוא הנרצה לפניו יתברך. כך הדבר בקרבנות בהמה. אך כאשר עולים על המזבח קרבנות ציבור קדושים: רם וחבריו, הם אינם קורבנות אילמים: הם צועקים וקוראים אל הציבור "שובו אל ה', אל תגרמו שקורבננו יהיו לשוא".

לכן, אסור לנו לשתוק וצריך לספר, לדבר ולהעלות את זכר הנבחרים שבנו, אלו שנבחרו להיות קורבן ציבור. "דודי ירד לגנו לרעות הגנים וללקוט שושנים" — אלו צדיקים שבדור.

נקיים את הצו להעלות זכרם על ידי סיפור מעשיהם בעודם בחיים. כל אחד מאתנו יזכור את "רם שלו" מה היה הוא בשבילו. נזכור את האמונה הטהורה והתמימה שהיתה בו, את הדבר שתמיד היה ברור לו "שיש מנהיג לבירה", ושלא יתכן אחרת. עד כדי כך, שהוא לא היה מסוגל להבין כיצד אפשר לחיות ללא ידיעה זו.

* דברים שנאמרו באזכרה ביום השלושים.

צעד אחר צעד בנה רם את עצמו, ואנו, בני המשפחה עוקבים היינו אחר עבודתו הקשה ומאמציו המרובים בבנין אשיותו. הרמב"ם בהלכות תשובה מסביר את האפשרות והצורך בבנייה עצמית, באומרו: "אל יעבור במחשבתך דבר זה שאומרים טיפשי העולם ורוב גלמים שבבני ישראל. שהק"בה גוזר על האדם מתחילת ברייתו להיות צדיק או רשע, אין הדבר כן, אלא כל אדם ראוי לו להיות צדיק כמשה רבנו או רשע כירובעם, חכם או סכל, רחמן או אכזרי וכו'.. אלא הוא מעצמו ומדעתו נוטה לאיזו דרך שירצה". רם ידע זאת והוא שאף אל הטוב, אל הגדולה הרוחנית. כל כוחו השקיע בעבודה עצמית זאת והשתמש לשם כך בכלים שמורי הדורות השאירו לנו. למשל, את ספר המוסר "מסילת ישרים" ששמו מעיד על מהותו, רם לקח לו כדרך חיים. לכן הוא למד אותו כמה וכמה פעמים ופעמים אף סיכם אותו. שני סכומים בכתב ארוכים ומפורטים, את הסיכום הראשון כתב בישיבה התיכונית ואת השני בהיותו בישיבת ההסדר. כך, בעבודה קשה סלל לעצמו דרך ומסילה בחייו הקצרים כפי שכל חבריו ומכריו מעידים. רם הלך ב"מסילת ישרים". רם ניסה דרכים רבות לתיקון עצמי. מצאתי בצידודו האישי שהיה איתו בזמן מותו פנקס, שעל אחד מדפיו כתוב באותיות גדולות "הווי דן כל אדם לכף זכות". גם זו שיטה של עבודה עצמית, אחת מהשיטות הרבות בהן השתמש רם. כאשר הרגיש רם שהוא עומד לכעוס מיהר ופתח את הפנקס והזכיר לעצמו את הדרך בה בחר. יוכיח כל אחד מאיתנו במעשיו שהוא זוכר את רם, שקרבן ציבור זה לא היה לשווא.

יהי זכרו ברוך "תהיה נשמתו צרורה בצרור החיים ויעמוד לגורלו לקץ הימין".

יחד עם אחייניתו, רונית, בבית הספר לשריון.

עם החבר'ה, בהמתנה לפני הכניסה ללבנון.

תמונתו האחרונה של רם, דקות ספורות לפני הכניסה ללבנון.